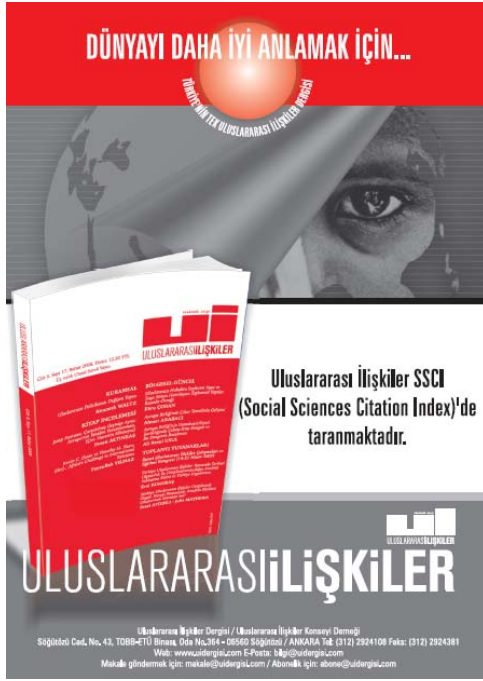

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi

Faruk Yalvaç

Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler
Bölümü

Bu makaleye atıf için: Yalvaç, Faruk, “Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 8, Sayı 29 (Bahar 2011), s. 71-99.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi

Faruk YALVAÇ[□]

ÖZET

Bu makale uluslararası ilişkiler kuramındaki anarşi söyleminin gelişmesini, hangi sorunlar etrafında şekillendiğini ve uluslararası ilişkileri anlamak için hâlâ anlamlı bir kavram olup olmadığını sorgulamaktadır. Yerleşik uluslararası ilişkiler teorisi anarşiye sadece kurumsal bir açıdan bakmakta, anarşiyi tanımlamak için devletler arası ilişkileri temel almanın yeterli olacağı varsayımından hareket etmektedir. Pozitivizm sonrası uluslararası ilişkiler teorisi devlet temelli bu kurumsal söyleme farklı eleştiriler getirmiştir. Bu makale pozitivizm sonrası dönemde postmodernizm, tarihsel sosyoloji, sömürgeci sonrası düşünce ve feminist yaklaşımlar tarafından anarşi kavramına yöneltilen eleştirilere yer vermektedir. Makalenin temel tezi uluslararası anarşinin ancak toplumsal ilişkilerle (ve günümüz uluslararası sisteminin anlaşılması açısından özellikle kapitalizmin toplumsal ilişkileriyle) bir arada düşünüldüğü zaman anlamlı bir kavram olacaktır. Bu anlamda pozitivizm sonrası birçok eleştiri ile ama özellikle bazı tarihsel sosyolojik yaklaşımlar ve sömürgeci sonrası düşünce ile örtüşmektedir. Makalenin ikinci tezi, anarşi/düzen sorunsalını ortaya çıkaran toplumsal ilişkiler değişmedikçe anarşi/düzen etrafında oluşmuş ikili zıtlığın da ortadan kalkmasının mümkün olmadığıdır.

Anahtar Kelimeler: Anarşi, Gerçekçilik ve Yeni Gerçekçilik, Post-Modernizm, Sömürgecilik Sonrası Söylem, Tarihsel Sosyoloji ve Marksizm.

Discourse of Anarchy in the Theory of International Relations

ABSTRACT

This article discusses the development of the anarchy discourse in international relations theory. It questions the main problematiqués around which the discourse of anarchy is organised and asks whether anarchy is still a valid concept to understand international relations. The mainstream IR theory analyses anarchy from an institutional framework, and is based on the assumption that state relations is sufficient to describe and understand anarchy. Post-positivist period have developed diverse criticisms to this conceptualisation. The article evaluates the criticisms of postmodernist, historical sociological, postcolonial and feminist approaches to the concept of anarchy. One of the main theses of this article is that the concept of anarchy can meaningfully be used to analyse international relations only if it is connected to social relations (and more specifically to social relations of capitalism with respect to understanding present international system). Therefore, the approach adopted in this article overlaps with many of the criticisms of anarchy by postmodernism, feminism, but more specifically with recent historical sociological approaches and the postcolonial studies. Another argument of the article is that the anarchy/order opposition can not totally be eradicated unless the social relations sustaining them can be altered.

Keywords: Anarchy, Realism and Neorealism, Postmodernism, Postcolonialism, Historical Sociology, Marxism.

[□] Doç. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, İİBF, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
E-posta: fyalvac@metu.edu.tr.

Giriş

Bu makale Uluslararası İlişkiler Kuramındaki anarşi söyleminin gelişmesini, hangi sorun-sallar etrafında şekillendiğini ve uluslararası ilişkileri anlamak için hâlâ anlamlı bir kavram olup olmadığını sorgulamaktadır. Bu amaçla yazıda önce yerleşik Uluslararası İlişkiler Kuramında anarşi kavramının yeri açıklandıktan sonra, pozitivism sonrası Uluslararası İlişkiler Kuramında, sırasıyla postmodernizm, inşacılık, tarihsel sosyoloji ve sömürgeci sonrası düşüncedeki anarşi kavramı eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Makalede esas olarak devlet merkezli değil, *toplumsal ilişkiler* merkezli bir anarşi anlayışının uluslararası ilişkileri anlamak açısından daha anlamlı olduğu görüşü benimsenmektedir. Bu nedenle makaledeki yaklaşım, anarşi kavramına özellikle tarihsel sosyolojik ve sömürgeci sonrası görüşler tarafından yöneltilen eleştirilerle örtüşmektedir.¹

Yerleşik Uluslararası İlişkiler Kuramı anarşi söylemi etrafında şekillenmiştir. Anarşi, uluslararası ilişkilerin hem tarihini hem de uluslararası sistemin yapısını açıklamak için kullanılmış en temel kavramlardan birisidir. Brian Schmidt'in belirttiği gibi, anarşi kavramı “akademik uluslararası ilişkilerin” en temel söylemini oluşturur ve uluslararası ilişkiler disiplini tarihinin anarşi söylemi tarafından şekillendirildiği söylenebilir.² Bunun gibi, İngiliz Okulu'nun en önemli temsilcilerinden ve “anarşik toplum” kavramının yaratıcısı Hedley Bull'a göre de “anarşinin uluslararası yaşamın en temel gerçeği ve uluslararası ilişkiler hakkında kuram geliştirmenin başlangıç noktası olduğunu söylemek mümkündür.”³ Buzan ve Little uluslararası ilişkilerin incelenmesinde anarşi sorunsalının bu sürekliliğine *anarchophilia* adını verirler.⁴ Uluslararası ilişkiler kuramında anarşi kavramının bu kadar önemli bir yeri olmasının temel nedeni, çağdaş sosyal bilimlerde uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak varlık nedenini oluşturmasını sağlayan bir özelliğinden kaynaklanır: iç politikadan farklı olarak uluslararası politika, merkezi bir otorite, bir hükümet ya da yönetici olmayan bir alanda yapılmaktadır. Anarşi en genel tanımıyla uluslararası sistemde merkezileşmiş bir otoritenin yokluğunda, egemen devletlerin varlığından doğan siyasal sorunları ifade eder.⁵ Geleneksel olarak uluslararası ilişkiler disiplini, devletler üstü bir devletin ya da uluslararası bir *Leviathan*'ın yokluğunda, anarşik bir sistemin sorunlarını inceleyen bir disiplin olarak tanımlanır. Bu anlayış, özellikle gerçekçi ve yeni gerçekçi

¹ Yöntemsel olarak anarşi kavramının incelenmesinde toplumsal ilişkilere ağırlık veren eleştirel gerçekçi bir yaklaşım benimsenmekle birlikte, bu yazıda bilim felsefesi ve yöntem konusuna doğrudan doğruya girilmeyecektir. Ancak toplumsal ilişkiler temelli bir anarşi anlayışı, eleştirel gerçekçiliğin temel ilkele-riyle uyuşan bir yaklaşımdır. Anarşi kavramının bilimsel gerçekçilik ile nasıl açıklanabileceği ayrıca incelenecek olan bir konudur. Bkz. Faruk Yalvaç, “Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, No 24, Kış 2010, s.3-32.

² Brian Schmidt, *Political Discourse of Anarchy*, New York, State University of New York Press, 1998, s.15, 41.

³ Hedley Bull, “Society and Anarchy in International Relations”, James Der Derian (der.), *International Theory: Critical Investigations*, Houndsmills, Basingstoke, Hampshire, Londra, 1995, s.75.

⁴ Barry Buzan ve Richard Little, “The Idea of ‘International System’: Theory Meets History”, *International Political Science Review*, Cilt 15, No 3, 1994, s. 236.

⁵ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, s.247.

okulun kuramsal çerçevesini oluştursa da, aslında liberalizm ve İngiliz okulu dâhil birçok uluslararası ilişkiler kuramının başlangıç noktasını oluşturur. Özellikle gerçekçilik ve yeni gerçekçiliğin kuramsal ve uluslararası siyasi ilişkilere indirgemiş bir politika anlayışı, siyasetin gerçek sorunlarını anarşinin düzenlenmesine yönelik teknik bir sorunsala indirger. Bu anarşi anlayışı son yıllarda birçok eleştirilere maruz kalmış, eleştirel kuram, postmodernizm, sömürgeci sonrası söylem ve feminist yaklaşımlar tarafından farklı şekillerde eleştirilmiş, anarşi kavramının uluslararası ilişkiler kuramındaki düzenleyici ve başat yeri sarsılmıştır. Bu eleştiriler sonunda, uluslararası sistemin Batımerkezci kökenleri sorgulanmaya başlamış,⁶ Batının ilerleme ve modernleşmesiyle ilgili idealize ettiği söylemin uluslararası ilişkilerde emperyalizm, ırkçılık, kölelik, savaşlar ve mülksüzleştirme gibi süreçlerle ilgili olarak sessiz kaldığı ve bu olguları açıklayamadığı ortaya çıkmıştır.

Bu yazı uluslararası ilişkiler kuramında anarşi olgusunun hangi sorunsallar etrafında oluştuğunu ve anarşi söylemine günümüz uluslararası ilişkiler kuramında yapılan temel eleştirileri incelemeyi hedeflemektedir. Bu amaçla, önce yerleşik uluslararası ilişkiler kuramının anarşi anlayışına değinildikten sonra, sırasıyla postmodernist, tarihsel sosyoloji, sömürgeci sonrası düşünce ve kısaca feminist yaklaşımların anarşiye bakış açıları, eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilecektir.

Uluslararası İlişkiler Kuramı, Anarşi ve Tarihsizlik

Yerleşik uluslararası ilişkiler teorisinin en önemli özelliklerinden birisi Hobson'un terimiyle "*historophobic*" olmasıdır.⁷ Bu, özellikle Waltz'cı yeni gerçekçiliğin uluslararası sistemin yapısına yaptığı vurgu nedeniyle, uluslararası ilişkiler kuramına son dönemlerde sıklıkla yöneltilen bir eleştiridir. Bu eleştiri, uluslararası ilişkilerin tarihsel olmamasını değil, tarihin belli bir şekilde anlaşılmasını ifade eder. Yerleşik uluslararası ilişkiler kuramında tarih, "şimdiyi düşünmek" için değil de var olanı "doğrulamak" için bir veri laboratuvarı gibi düşünür. Bu yeni gerçekçilik tarafından temsil edilen makro düzeyde bir tarih anlayışıdır. Bu anlayışı *tarihsiciliği* (*historicism*) ya da olumsuz, yıkıcı olanı, yerel olayların yapıcı etkisini, tikellikleri ve devamsızlıkları dışlar.⁸ Örneğin, yeni gerçekçilik uluslararası sistem ile siyasal birimler arasındaki farklılıkları göz ardı eder. Toplumsal yapısal güçlerin (kapitalizm, patriyarsi, ırkçılık) etkilerini dikkate almaz. Uluslararası ilişkileri anarşi, güç dengesi gibi evrensel ve tarih dışı bazı kategorilerle açıklamaya çalışır. Her iki kavram da, uluslararası ilişkilerin tarihsel ve toplumsal niteliğini dikkate almayan tarih üstü kavramlardır.

⁶ John Hobson, *Eastern Origins of Western Civilization*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

⁷ John M. Hobson, "What's at stake in 'bringing historical sociology back into international relations?' Transcending 'chronofetishism' and 'tempocentrism' in international relations?", Stephen Hobden ve John M. Hobson (der.), *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002 ve Stephen Hobden, "Historical Sociology: back to the future of international relations?", Stephen Hobden ve John M. Hobson (der.), *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, s.47.

⁸ John M. Hobson, George Lawson ve Justin Rosenberg, "Historical Sociology", Robert A. Denmark (der.), *The International Studies Encyclopedia*, Cilt VI, Oxford, Blackwell Publishing, 2010, s.3360.

Uluslararası ilişkiler kuramının temelindeki tarih anlayışı aynı zamanda Avrupa merkezli bir anlayıştır. Bu yaklaşım Avrupa'yı "tarihin köküne ve merkezine koyan ve Avrupa'nın acımasız gelişme ve siyasal-askeri hegemonyasını aydınlanma ve ilerleme hikâyesine dönüştüren derin bir mit tarafından şekillenmiştir".⁹ Westphalia ya da "1648 Miti"¹⁰ ifadesi, uluslararası ilişkilerin bu tarih dışı özelliğini anlatır. Uluslararası ilişkiler, bu yaklaşımda başı sonu olmayan, toplumsal kökeni sorgulanmadan kabul edilen bazı kurumların yine aynı şekilde tarih dışı anarşik bir ortamda mücadele verdikleri bir alan olarak ortaya çıkar. Waltz'ın ifade ettiği gibi "bugün bildiğimiz şekliyle güç dengesi politikası antik Çin'den Hindistan'a, Yunan ve İtalyan şehir devletlerinden günümüze kadar çok farklı siyasal birimler tarafından uygulanmıştır".¹¹ Uluslararası ilişkiler bu şekilde "tarih üstü" bir nitelik kazanmakta, Atina ve Isparta arasındaki çatışma ile örneğin ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki ideolojik mücadele ya da antik Yunan'daki emperyalizm politikaları ile 19. yüzyıl emperyalizmi aynı kefeyle konulabilmektedir. Örneğin Gilpin, şöyle demektedir: "Thucydides'in klasik tarihi yazıldığı dönem olan İsa'dan önce 5. yüzyılda olduğu kadar devletlerin davranışlarını aydınlatmak bugün de anlamlıdır".¹² Spruyt'a göre, "Waltz, Westphalian anını uluslararası sistemin ontolojisi ile karıştırmıştır".¹³ Bu, Waltz'ın Westphalia sistemini uluslararası sistemin tek değişmez gerçeği olarak görmesinden kaynaklandığı gibi, bunun da ötesinde genel olarak siyaset teorisinin devlet önyargılı felsefi yapısından ve bunun da uluslararası ilişkiler kuramının temelindeki devlet anlayışını oluşturmamasından kaynaklanır.¹⁴

Post-pozitivist dönem içinde postmodernist, yapısalcı sonrası, feminist ve tarihsel sosyoloji kuramları, yerleşik uluslararası ilişkiler kuramının bu tarih dışı/üstü niteliğini ve varsayımlarını eleştirmiş, *tarih, toplumsal yapı ve uluslararası* bir çerçevede birleştirmeye çalışan kuramlar geliştirilmiştir.¹⁵ Postmodern yaklaşımlar, tarihsel olguların belli söylemler aracılığıyla doğallaştırılarak nasıl yeniden üretildiğini göstermeye çalışır ve toplumsal olan ile gücün ilişkisini ön plana çıkarır. Modernist sistemde başat olan anarşi/düzen, iç/dış gibi ikili zıtlıkların, taraflardan birini diğerinden daha üstün tutarak (Batının Doğuya üstünlüğü gibi) belli hâkimiyet biçimlerini ve güç ilişkilerini içlerinde barındırdığını ifade eder. Bu yapıbozum, postmodern çalışmalara tarihsel bir nitelik verirken, aynı zamanda

⁹ Sandra Halperin, "International Relations Theory and the Hegemony of Western Conceptions of Modernity", Branwen Gruffydd Jones (der.), *Decolonizing International Relations*, Plymouth, Rowman and Littlefield Publishers, Inc, 2006, s.57.

¹⁰ Benno Teschke, *The Myth of 1648: Class, Geopolitics and the Making of Modern International Relations*, Londra, Verso, 2003.

¹¹ Kenneth Waltz, "Reflections on the Theory of International Politics: A Response to My Critics", R. Keohane (der.), *Neorealism and Its Critics*, New York, Columbia University Press, 1986, s. 341.

¹² Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1981, s.7.

¹³ Hendrik Spruyt, "Historical Sociology and Systems Theory in International Relations", *Review of International Political Economy*, Cilt 5, No 2, s.340-353.

¹⁴ Bkz. Faruk Yalvaç, "Devlet", Atila Eralp (der.), *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, 2. Baskı, İstanbul, İletişim, 2006, s.15.

¹⁵ Bkz. Stephen Hobden, *International Relations and Historical Sociology*, New York, Routledge, 1998; Justin Rosenberg, *The Empire of Civil Society: A Critique of the Realist Theory of International Relations*, Londra, Verso, 1994.

göreceli bir söylem de oluşturur. Tarihsel gelişmenin nedensel ve genel düzenlilikleri önemini kaybeder. Bu nedenle postmodern yaklaşımlarda tikeli ve istisna olanı fetişleştirme eğilimi vardır.¹⁶ Hobson, Lawson ve Rosenberg, biricik ve olumsal olanı ön plana getirmesi nedeniyle bu anlayışa *tarihsel olmayan tarihsicilik* adını vermektedirler.¹⁷

Tarihsel sosyolojik çalışmalar ise ağırlıklı olarak anarşi sorunsalını hem devamlılık hem de değişim sorunsalı ile açıklamaya, makro ve mikro tarih anlayışlarını bir araya getirmeye, yapı yapan ilişkisine önem vermeye çalışır. Makro tarihçiler gibi, “genel nedensellik ve gelişme düzenliliklerini tespit etmeye çalışır”.¹⁸ Ancak yine Hobson, Lawson ve Rosenberg’in *tarihsici olmayan tarih* adını verdikleri anlayışta olduğu gibi, bu yaklaşımlar tarihin tarih üstü kategorilerle açıklanmasına da karşı çıkar; “tarihsel devamsızlıkları vurgular ve zamansız ve uzamsız tarihüstü gerçek iddialarını yadsır.”¹⁹ Hobson, Lawson ve Rosenberg’in altını çizdiği gibi “olayların olumsallığı ne bunların daha geniş analitik söylemler içinde yerleştirilmesine engeldir ne de dünya tarihsel süreçlerini belirleyen nedensel ritimlerle ilgili rakip gerçek iddialarının değerlendirilmesini engeller”.²⁰ Bir başka deyişle, olaylara (*events*) ve olumsal olana ağırlık verilmesi bunların daha genel tarihsel perspektifler içine yerleştirilmesine ve nedensel açıklamalara engel değildir.²¹

Tarihsel sosyoloji yaklaşımlarında, yerleşik uluslararası ilişkiler kuramının temel sorunu olan anarşik bir ortamda düzeni nasıl sağlarız sorusu, bu sistemin nasıl ortaya çıktığını ve nasıl değişebileceğini irdeleyen bir sorunsala dönüşür. Bugünkü sistemi belli bir toplumsal uzam ve zaman dilimi içerisine yerleştirerek, mevcut sistemin uzamsal ve zamansal biricikliğini ve geçmiş uluslararası sistemlerden olan farkını ortaya koymaya çalışır. Tarihsel sosyoloji yaklaşımlarının geleneksel çalışmalara olan üstünlüğü hem devamlılığı hem de değişimi bir arada açıklayabilme kapasitesinden kaynaklanmaktadır.²²

Sömürgeci sonrası düşüncenin temeli ise anarşik sistemin evrensel olarak sunulan yapısının aslında uluslararası sistemdeki emperyalizm, sömürgecilik ve ırkçılık konusunu görünmez kıldığını, ancak bu olguların uluslararası sistemin oluşmasının ayrılmaz bir parçası olduğu anlayışıdır. Postmodern çalışmalardan farklı olarak, uluslararası sistemi ast grupların tecrübelerinden yola çıkarak anlatmak ister ve bu ast grupların yapan (*agent*) olarak uluslararası sisteme nasıl direnebileceğinin üstünde durur. Uluslararası sistemin oluşması ve potansiyel değişiminde Batı kadar Doğu’ya da ontolojik bir gerçeklik atfeder.²³ Yapanların değişim sürecindeki rolüne verdiği önem nedeniyle yaklaşımı tarihsici tarih anlayışıyla örtüşmektedir. Nihayet feminist teori, anarşi/düzen, iç/dış ve kamu/özel gibi ayrımların kökeninde erkek egemen bir anlayışın yattığını ve erkek üstünlüğüne dayanan bir sistemin yeniden üretilmesi-

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Hobson, *et.al.*, “Historical Sociology”, s. 3360.

¹⁸ Ibid. s.3363.

¹⁹ Ibid. s.3363.

²⁰ Ibid., s.3362.

²¹ Bkz. J.M. Hobson ve G. Lawson, “What is History in International Relations?”, *Millennium*, Cilt 36. No 3, 2002, s.415-35.

²² Hobson *et al.*, “Historical Sociology”, s.3369.

²³ Ibid., s.3368.

nin aracı olduğunu ortaya koyarken, yerleşik uluslararası ilişkiler kuramının da tarih dışı birçok özelliğini eleştirir. Devletler arasındaki anarşi yerine, toplumsal güç ilişkilerinde kadının yerini tarif etmek için kullandığı *patriyârşi* kavramı toplum içi anarşi üzerine yoğunlaşır. Makalenin geri kalan bölümünde anarşiyle ilgili bu farklı yaklaşımlar üstünde durulacaktır.

Yerleşik Uluslararası İlişkiler Kuramı, Farklı Gelenekler ve Anarşi

Yerleşik uluslararası ilişkiler kuramı, temel varsayımlarını devletler sisteminin jeopolitik ve anarşik yapısı üzerine inşa eder. Bu yazıda yerleşik uluslararası ilişkiler kuramı, gerçekçilik, yeni gerçekçilik, liberal kurumsalcılık, inşacılığın belli biçimleri gibi pozitivist dönemin kuramlarını ifade eder biçimde kullanılmaktadır. Klasik anarşi söyleminin en bilinen örneklerinden birisi Martin Wight'ın yazılarında görülür. Martin Wight'ın "Neden Bir Uluslararası İlişkiler Teorisi Yoktur",²⁴ isimli makalesi, devlet içi yaşam ile devletlerarası yaşam arasındaki farklılık üzerine inşa edilmiştir. Wight'a göre siyaset kuramını devlet hakkındaki düşün geleneği olarak tanımlarsak, uluslararası kuramı da "devletler toplumu", "uluslar ailesi" ya da "uluslararası toplum" hakkındaki düşünce geleneği olarak tanımlayabiliriz.²⁵ Ancak Wight'a göre uluslararası kuram adını verebileceğimiz bir söylem alanı yoktur, zira bütün siyasal bilim, siyasal yaşamın doruğuna erişildiğine inanılan egemen devletin incelenmesine ayrılmıştır. Siyaset kuramı ve hukuk "normal ilişkilerin ve ölçülebilir sonuçların elde edildiği tecrübe alanları ve eylem sistemleridir. Onlar iyi hayatın kuramıdır."²⁶ Devletler arası ilişkiler alanı, devlet içinde olduğu gibi bir ilerleme alanı değil, anarşik sistem nedeniyle bir tekrar alanıdır ve "ilerlemeci bir yoruma"²⁷ uygun değildir. Siyaset kuramı için devrim ve iç savaş gibi en uç nitelikteki olaylar, uluslararası kuram için olağan bir durumdur. İlerleme siyasal yapıların iç yapılarıyla ilgilidir. "Uluslararası kuram, bir var olma mücadelesi kuramıdır."²⁸ Siyaset kuramı "iyi yaşamın kuramı" iken ve devlet içi "iyi yaşamı" ilerleme ve değişim kuralları tanımlayabilirken, devletler arası mücadeleyi sadece farklı *gelenekler* tanımlayabilir. Wight'ın siyaset kuramının ne olduğuna ilişkin tanımı, siyaset ve düzeni devlet içi yaşamla özdeşleştirmekte, devletlerarası ilişkilerde ise sadece anarşi ve çatışmayı görmektedir. Wight'ın görüşleri siyasal yaşamı devletle özleştiren ve devleti korumak amacıyla devletler arasındaki anarşi sorununu kendisine temel alan geleneksel anlayışı yansıtır. Bu ise devletlerarası anarşinin vazgeçilmez olduğunu öne süren tarih dışı bir varsayımı yerleşik uluslararası ilişkiler kuramının temel başlangıç noktası yaparak, uluslararası ilişkiler söylemini "ilerlemeci" ve tarihsel bir yoruma kapatmıştır.

Wight, yukarıda sözü edilen gelenekleri üçe ayırır: daha alışlagelmiş gerçekçilik ve idealizm yerine üçlü bir sınıflamaya giderek uluslararası kuramda *gerçekçilik*, *akılcılık* ve *devrimcilik* olmak üzere üç ayrı gelenek olduğunu ileri sürer.²⁹ Bull aynı gelenekleri Hobbesçu, Grotian ve Kantçı gelenekler olarak isimlendirir.³⁰ Gerçekçilik, uluslararası bir toplumun var-

²⁴ Martin Wight, "Why is there no International Theory?", James der Derian (der.), *International Theory: Critical Investigations*, Houndsmills, Basingstoke, Hampshire and Londra, 1995, s.16.

²⁵ Ibid., s.16.

²⁶ Ibid., s.32.

²⁷ Ibid., s.25.

²⁸ Ibid., s.32.

²⁹ Martin Wight, *International Theory: The Three Traditions*, Leicester, Leicester University Press, 1991.

³⁰ Bull, "Society and Anarchy in International Relations".

lığını yadsır ve devletler sisteminde anarşinin vazgeçilmezliğini savunur. Devrimcilik, temel birimi insan olan kozmopolit bir dünya öngörür. Rasyonalistlere göre devletler, aralarında zayıf da olsa ortak çıkarların var olduğu, davranışlarının ahlaki ve hukuki normlar tarafından sınırlandırıldığı “anarşik bir toplum” oluştururlar.³¹ Bu görüşe İngiliz Okulu ya da gerçekçiliğine aslında birçok varsayımını paylaştığı için İngiliz Gerçekçiliği adı da verilir. Gerçekçiliğin vurguladığı güç politikası, Rasyonalist görüşte yerini “anarşi içinde işbirliğinin” ilkelerine bırakır. Rasyonalistler, hem gerçekçiler gibi devletlerin uluslararası bir toplum olduğu fikrini hem de devrimci görüşün bu düzenin geçici olduğu ve meşru olmadığı konusundaki görüşünü benimser.³² Günümüzde neoliberal-kurumsalcılar³³ uluslararası rejim ve kurumların, neo-idealist inşacılar³⁴ ise uluslararası normların kolektif eylem sorununun çözüp, devletlerarası işbirliğini sağlayacağını savunurlar. Wight’ın devrimcilik olarak nitelendirdiği Kant’çı görüş de, aslında yine liberal gelenekte olan ve sonuçları açısından gerçekçi ve rasyonalist gelenekten çok farklı olmayan bir yaklaşımdır.

Gerçekçilik, kuramsal temelini devletlerin uluslararası sistemdeki temel aktörler olduğu, devlet davranışlarının kontrolsüz bir anarşik ortamda yer aldığı, ulusal çıkarların güç açısından tanımlanıp rasyonel bir davranış biçimi olarak anlaşılabilceği tezleri üstüne inşa etmiştir. Hobbes ve Morgenthau gibi klasik gerçekçiler, uluslararası güç mücadelesinin nedenini insan doğasında bulurlar. Waltz gibi yeni-gerçekçiler ya da yapısal gerçekçilere göre güç politikası ve bencilliğin nedeni uluslararası sistemin anarşik yapısıdır. “Savaşlar onları engelleyecek hiç bir şey olmadığı için vardır”.³⁵ Her iki gerçekçilik anlayışı da anarşik sistemin değişmeyeceğini varsaydıkları için savaşın da vazgeçilmez olduğunu tezi her iki görüşün de temelini oluşturur.

Yeni gerçekçiliğin önemi, uluslararası anarşinin açıklanmasını bilimsel bir temele oturtma çabasıdır. Waltz, *The Theory of International Politics*’de³⁶ *pozitivist* bir bilim anlayışından yola çıkarak nesnel bir uluslararası ilişkiler bilgisi elde etmeye, yasa benzeri düzenlilikleri bulmaya çalışır. Bu anarşiyi tarihüstü, bütün devletler sistemi için geçerli olan bir özellik haline dönüştürür. Gerçekten de Waltz’ın en önemli iddiası uluslararası politikanın hiç bir zaman değişmemiş olduğu ve farklı siyasal birimler (imparatorluk, şehir devletleri, ulus devlet) arasındaki rekabet ilişkilerinden oluştuğu fikridir.³⁷ Bu tarihsel bir yaklaşıma aslında taban tabana zıttır, zira uluslararası sistemdeki değişimden ziyade *sistemin değişmeyen yapısını* ortaya çıkarmayı hedefler. Yeni gerçekçiler ile yeni liberallere bir arada *rasyonalist* adı verilmesinin nedeni, her ikisinin de aslında anarşi varsayımını paylaşmış olmaları ve yeni gerçekçiliğin pozitivist yaklaşımından kopmamalarıdır. Ole Waever’ın rasyonalist uluslararası ilişkileri kuramını tanımlamak için “neo-neo sentezi”

³¹ Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, New York, Columbia University Press, 1988.

³² Bkz. Claire C. Cutler, “The Grotian Tradition in International Relations”, *Review of International Studies*, Cilt 17, No 1, 1991, s.41-65.

³³ Robert Keohane ve Joseph Nye, *After Hegemony*, Princeton, Princeton University Press, 1984.

³⁴ Wendt, *Social Theory of International Politics*.

³⁵ Ibid., s.232.

³⁶ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, New York, McGraw-Hill, 1979.

³⁷ Ibid., s.65, 66, 67.

adını vermesi de aynı nedenden kaynaklanır.³⁸

Buraya kadar anlatılanlar anarşinin gerçekçi ve yeni gerçekçi kuramda vazgeçilmez yapısı ve tarihüstü niteliğini vurgulamaktadır. Anarşi paradigmasının diğer yüzü iç toplumda var olduğu varsayılan bir *düzen* paradigması ve bunun uluslararası sistemle olan karşılaştırmasıdır. “İç toplumdaki düzeni uluslararası alanda da yaratabilir miyiz ya da aslında böyle bir düzen var mıdır?” soruları uluslararası ilişkiler kuramını anarşi paradigması kadar meşgul etmiş bir sorulardır. Bu sorunsal, özellikle İngiliz okulunun yaklaşımında daha belirgindir. Bu okulun görüşlerinin özü devletlerin uluslararası bir toplum oluşturduğu fikridir.³⁹ Odak noktası *anarşi* değil, uluslararası ortamda *düzen* ve işbirliğinin nasıl gerçekleşebileceği sorunsalıdır. Bu nedenle gerçekçiliğe zıt bir uluslararası ilişkiler anlayışı gibi görünen ama aslında okulun en ünlü düşünürü Hedley Bull’un kitabının ismi olan *Anarşik Toplum*⁴⁰ ifadesinden de anlaşılacağı gibi, İngiliz Okulu da gerçekçiler gibi uluslararası sistemin anarşik yapısını ve devletçi başlangıç noktasını benimser. Bull, anarşinin toplumsal olma özelliğiyle bağdaşmaz olduğu görüşüne karşı çıkar.⁴¹ Uluslararası alandaki ortaklaşa paylaşılan fikirlerin, iç toplumda olduğu gibi merkezi bir otorite tarafından sağlanması gerektiği fikrini de kabul etmez. Bull’a göre mülkiyet, saygı, sözlerin tutulması, şiddetin sınırlandırılması gibi ortaklaşa paylaşılan fikirlere dayanan belli devletler arası işbirliği biçimleri mevcuttur. Bu nedenle Grotiyan ya da Lockeçu bir anarşik toplum da olabilir. Wendt gibi inşacı düşünürler, buradan yola çıkarak, aşağıda görüleceği gibi anarşinin yapısının ve mantığının değişebileceği sonucunu varırlar.

Yeni-gerçekçilikle karşılaştırıldığında İngiliz Okulu’nun anarşik sistemle ilgili görüşlerinin özü aşağıdaki gibi özetlenebilir.

1. *Uluslararası toplumun tarihsel olarak incelenmesi*. İngiliz Okulu yazarları gerçekçilik ve yeni gerçekçilikle karşılaştırıldığında daha tarihseldir. Özellikle farklı uluslararası toplumların tarihsel süreç içinde nasıl geliştiğini incelemeye çalışırlar. Son zamanlarda Buzan ve Little’in İngiliz Okulu ve yeni gerçekçiliği birleştirmeye çalışan ve birazda yanlış olarak *yapısal gerçekçilik* olarak bilinen eklektik⁴² çalışmaları burada özellikle dikkat çekicidir.⁴³
2. *Anarşik ve hiyerarşik sistemlerin bir arada bulunması*. Yeni gerçekçilikte olduğu gibi sadece anarşik bir uluslararası sistem yerine, dünya tarihini hiyerarşi ve

³⁸ Ole Waever, “The Rise and the Fall of the Interparadigm Debate”, Steve Smith *et.al.* (der.), *International Theory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

³⁹ İngiliz Okulu için bkz. Barry Buzan, *From International Society to World Society? English School Theory and the Structure of Globalisation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004; Andrew Linklater ve Hidemi Suganami, *The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

⁴⁰ Bull, *The Anarchical Society*.

⁴¹ Ibid.

⁴² Hobson, “What’s at stake”, s.39.

⁴³ Richard Little, “The English School and World History”, in Bellamy, Alex J. (ed.), *International Society and its Critics*, Oxford University Press, 2004, s.46.

anarşi arasında sürekli gidip gelen bir yapı olarak görür. Uluslararası alanda ne tam anarşik sistemler, ne de tam hiyerarşik sistemler vardır.⁴⁴ Martin Wight'ın gösterdiği gibi tarihsel olarak hiyerarşik sistemler hükümdarlık temelli devlet sistemlerinde, örneğin antik Roma'da, emperyal Çin'de, Moğol ve Habsburg imparatorluklarında *farklı hiyerarşilerle* olduğu kadar Hindistan, İtalyan şehir devletleri sistemi, antik Yunan gibi *anarşik çok devletli sistemlerle* de bir arada bulunmuşlardır.⁴⁵

3. *Uluslararası sistemin farklı birimleri içermesi.* Yeni gerçekçiler anarşi nedeniyle uluslararası sistemi oluşturan bütün birimlerin benzer işlevleri olduğunu ve bu nedenle sosyalizasyon yolu ile birbirlerine benzediğini ileri sürer. İngiliz Okulu taraftarlarına göre bir uluslararası sistem birbirlerinden farklı birimleri, örneğin hem imparatorlukları hem de şehir devletlerini içerebilir.

İngiliz Okulu düşünürleri bu üç özelliğin incelenmesine yönelik bazı analitik ayrımlar yaparlar.

1. *Uluslararası sistem/uluslararası toplum ayrımı.* Bu önce Watson tarafından yapılmış daha sonra Bull tarafından da benimsenmiş olan bir ayrımdır.⁴⁶ Bull uluslararası sistemi “devletlerin birbirleriyle düzenli temasta oldukları ve ek olarak her birinin davranışını belirlerken diğerini hesaba katmaya yeterli bir etkileşim içinde oldukları”⁴⁷ durum olarak tanımlar. Uluslararası toplum ise devletlerin “belli ortak çıkar ve ortak değerlerin bilincinde oldukları”, ve “birbirleriyle olan ilişkilerinde kendilerini belli bir kurallar dizisi ile ilgili sınırlandırdıklarını tasavvur ettikleri ve ortak kurumların işlemesi için bir arada davrandıkları” bir durumdur.⁴⁸ Buzan ve Little uluslararası sistem ve toplum arasında daha esnek bir ayrım yaparlar.⁴⁹ Buzan ve Little'a göre uluslararası sistemler de belli kural, kurum ve ortak çıkarlara göre işler. Bir uluslararası sistemden uluslararası topluma geçişi ortak bir kimlik oluşumuna bağlarlar.⁵⁰ Devletler yeni gerçekçiliğin esas aldığı rekabetçi etkileşimler sonunda yavaş yavaş ortak bir kimlik geliştirirler.
2. *Çoğulcu (pluralist)/dayanışmacı (solidarist) uluslararası toplum ayrımı.* Bir diğer ayrım Hedley Bull'un *çoğulcu (pluralist)* ve *dayanışmacı (solidarist)* olmak üzere

⁴⁴ Adam Watson, *Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis*, Londra, Routledge, 1992.

⁴⁵ Martin Wight, *Systems of States*, Leicester, Leicester University Press, 1977; ayrıca bkz. Alexander Wendt ve Daniel Friedheim, “Hierarchy under Anarchy: Informal Empire and the East German State”, Thomas J. Biersteker ve Cynthia Weber (der.), *State Sovereignty as Social Construct*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, s.240-277.

⁴⁶ Watson, *The Evolution of International Society*, s. 4; Bull, *The Anarchical Society*, s.10.

⁴⁷ Bull, *The Anarchical Society*, s.10.

⁴⁸ Ibid.,s.13.

⁴⁹ Barry Buzan, “From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory Meet the English School”, *International Organization*, Cilt 47, No 3, 1993, s.327-52.

⁵⁰ Ibid., s.333.

iki uluslararası toplum anlayışı arasında yaptığı ayırmadır. Çoğulcu anlayışa göre her devletin kendi adalet ve iyi yaşam kuralları vardır ve bu farklı anlayışları ortak bir temelde bir araya getirmek zordur. Ancak anarşi sürekli bir çatışmaya dönüşürse, toplumlar iyi hayatla ilgili fikir ve düşüncelerini de (hayat, gerçeklik ve mülkiyet) gerçekleştiremezler. Bu nedenle, birimler arasında birbirlerinin varlığını karşılıklı tanımaya dayanan bir sistem oluşur. Bu devlet egemenliklerinin tanınmasını ve iç işlerine müdahale edilmemesini gerektirir. Çoğulcu bir sistemde devlet egemenliği ve iç işlerine müdahale etmeme devlet çıkarlarını birleştiren en önemli normdur. Dayanışmacı uluslararası toplum anlayışı ise farklı toplumların temel ahlaki ilke ve standartlar üzerine anlaşabileceklerini ileri sürer. Hedley Bull'a göre dayanışmacı bir uluslararası toplum devletlerin "uluslararası hukuku geliştirmek ve zorlamak konusunda belli bir dayanışma sergiledikleri" toplumdur.⁵¹

1990'lı yıllarda İngiliz Okulu'nun görüşleri, gelişmekte olan inşacılık ile daha bir zenginlik kazanmıştır.⁵² İnşacılık toplumsal yapıların belirlenmesinde fikirlere verdikleri öncelikle idealist bir uluslararası ilişkiler yaklaşımını simgeler. Yeni gerçekçiliğin birçok varsayımını eleştirir. Bu nedenle eleştirel kuramın bir uzantısı olarak değerlendirilebilir-se de,⁵³ aslında İngiliz Okulu ile benzer birçok varsayımı vardır. Yeni gerçekçiler devlet davranışlarının yapılar tarafından belirlendiğini savunurken, İnşacılar devlet kimliklerinin normlardan, ortaklaşa paylaşılan fikirlerden, etkileşim ve öğrenme süreçleri tarafından belirlendiğini ileri sürer. Uluslararası yapıların oluşumunda norm ve fikirlere verdiği önem nedeniyle, İnşacılıkla ilgili tartışmalar İngiliz Okulu'nun da canlanmasını sağlamıştır. Gerek İnşacılık gerekse İngiliz Okulu'nun her ikisi de uluslararası ilişkilerin toplumsal temellerini, özneler arası pratikler ve bu pratiklerin yarattığı norm ve kurallar açısından inceler.⁵⁴ Uluslararası ilişkiler kuramındaki tartışmalarda, Kratochwil⁵⁵ ve Onuf'un⁵⁶ norm, kural ve kararlara ağırlık veren inşacılığı yerine, özellikle anarşi sorununa olan yaklaşımı nedeniyle Wendt'in pozitivist, devlet merkezli ama aynı zamanda idealist inşacılık anlayışı etkili olmuştur. Wendt, bir "statist ve gerçekçi" dir.⁵⁷ İnşacılık kuramını eleştirel gerçekçi bir bilim anlayışına dayanarak geliştirdiğini ileri sürer.⁵⁸ Toplumsal inşacılık uluslararası

⁵¹ Hedley Bull, "The Grotian Conception of International Society", M. Wihgt ve H.Butterfiled (der.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Londra, Allen and Unwin, 1966, s.52.

⁵² Wendt, *Social Theory of International Politics*.

⁵³ Christian Reus-Smit, "Constructivism", Scott Burchill *et.al.* (der.), *Theories of International Relations*, Houndsmills Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2005, s.195.

⁵⁴ Christian Reus-Smit, "The Constructivist Challenge after September 11", Alex J. Bellamy (der.), *International Society and Its Critics*, New York, Oxford University Press, 2005, s.83.

⁵⁵ Friedrich Kratochwil, *Norms Rules and Decisions*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.

⁵⁶ Nicolas Onuf, *World of Our Making*, Columbia, University of South Caroline Press, 1989.

⁵⁷ Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It", "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Cilt 36, No.2, 1992, s.163.

⁵⁸ Wendt, *Social Theory of International Politics*, s.47-91. Eleştirel gerçekçiliğin yapı/yapan sorunlarına uygulanması için bkz. Alexander Wendt, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, Cilt 41, No 3, s.335-370. Burada, Wendt'in pozitivist yaklaşımının

anarşinin çözümünü, birimlerin aralarındaki etkileşime ve devletlerin bu etkileşim sonucu kimliklerini değiştirmeleri ve ortak fikir, norm ve kurumlar geliştirmelerine bağlar. Yeni gerçekçilikte ise devlet davranışları sistemin zorunluluklarına göre belirlendiği için devlet kimlikleri anarşinin zorunluluklarına göre şekillenir ve sabittir. Bu kimlikler anarşik sistemin zorunluluklarına göre şekillenir. Bir başka deyişle uluslararası sistem birimlere belli bir davranış şeklini dayatır. İnşacılıkta ise devletlerin kimlikleri öyle dışarıdan dayatılan yapılara (*exogeneous*) değil, birbirleriyle olan etkileşimleri sayesinde iletişim sürecine içkin olup (*endogeneous*) belli bir öğrenme süreci sonucu şekillenir. Bu etkileşimler birimlere “farklı işbirliği biçimleri geliştirmelerini”, “yeni özneler arası anlayış ve taahhütlerle kimlik ve çıkarlarını yeniden oluşturmalarını” sağlar.⁵⁹

Anarşinin çözümüyle ilgili tartışmalarda yapı kavramının özel bir önemi vardır. Yeni gerçekçilikte anarşi, sistem yapısının temel ve değişmez özelliğini oluşturur. Devletler sisteminin topluma dönüşmesi ve işbirliği normlarının gelişmesi olanaksızdır. İnşacılıkta ise yapılar değişkendir. İnşacılığın başındaki *toplumsal* kavramı bunu ifade eder. Ancak inşacılıkta toplumsaldan anlaşılan, fikir ve normlardır. Bu nedenle, Wendt’in yeni gerçekçiliğinin tersine, idealist bir yapı kavramı vardır. Burada da bazı yanlış anlamalar mevcuttur. Yeni gerçekçiliğin maddi ya da materyalist bir yapı anlayışı olduğu ileri sürülür. Ancak burada kastedilen maddi yapılar, askeri olanakları ve bunların uluslararası sistemdeki dağılımlarını ifade eder. Bu felsefi anlamda materyalist bir yapı kavramı ile ilgisi yoktur. Bu nedenle aslında maddi ya da materyalist kavramının Waltz’ın yapı kavramı için kullanılması hatalıdır. Benzer bir şekilde Wendt’te toplumsal yapı kavramını kendine özgü bir biçimde kullanır. Toplumsal yapılar maddi olanakların dağılımı değil, “fikirlerin dağılımı” ve “bilgi stoğu”nu ifade eder.⁶⁰ Wendt’e göre uluslararası sistemin yapısını onun “kültürü” ile tanımlar. Kültür ise paylaşılan fikirleri ifade eder. Örneğin, güç kavramına ve içeriğine anlamını uluslararası sistemin siyasal kültürü verir.⁶¹ Wendt’in görüşlerinin özgün yanı bu kültür kavramını işbirliğiyle özdeşleştirmemesidir. Uluslararası sistemin kültürü işbirliği doğurabileceği gibi çatışma da doğurabilir. Bu nedenle sistemde anarşi zorunlu değildir. Anarşinin sonuçları veya işbirliği ya da çatışma doğurup doğurmayacağı sistemin kültürü tarafından belirlenir. (Yeni) gerçekçilere göre paylaşılan fikir ve normlar sadece merkezi bir otorite tarafından oluşturulur. Anarşik bir ortamda tek ortaklaşa paylaşılan fikir, “savaş her dakika çıkabilir” görüşü⁶² olup devlet davranışları buna göre belirlenir. Wendt ise farklı bir gözlemden bulunur. Norm ve kurallar analitik olarak işbirliği ve çatışma ile ilgili olarak tarafsızdır.⁶³ “Ne çatışma materyalizmin kanıtıdır, ne de işbirliği idealizmin. Bu çatışma ve işbirliğinin nasıl inşa edildiğine bağlıdır. Bu ise öznelerarası etkileşim sonucunda belirlenir”.⁶⁴ Bir başka deyişle, devletler etkileşim süreçleri sonunda kimliklerini değiştirip, işbirliğine yönelebilirler. Bu şekilde anarşik bir sistemden, işbirliğinin başat olduğu farklı sis-

kullanmakta olduğu eleştirel gerçekçilikle olan çelişkilerine girilmeyecektir. Ancak onun görüşlerinin tam bir değerlendirilmesi bu çelişkiyi irdelemek zorundadır. Bkz. Yalvaç, “Eleştirel Gerçekçilik”.

⁵⁹ Ibid. s.155.

⁶⁰ Wendt, *Social Theory of International Politics*, s.249.

⁶¹ Ibid., s.250.

⁶² Kenneth Waltz, *Man, the State and War*, NewYork, Columbia University Press, 1959, s.232.

⁶³ Wendt, *Social Theory of International Politics*, s.253.

⁶⁴ Ibid., s.255.

temlere geçilebilmesi mümkün olur.⁶⁵ Wendt devlet aktörleri ile sistemik yapıların birbirlerini “karşılıklı olarak oluşturduklarını”, bu nedenle davranışların yeni gerçekçilikte olduğu gibi sadece sistem tarafından değil, özneler arası etkileşim süreçleri sonunda belirlendiğini belirtir. Bu sadece yapılara değil yapanlara da ontolojik olarak yer veren ve yapanların sistemi değişiminde rol oynayabilmesine imkân veren bir yaklaşımdır.

Wendt anarşik yapıların tek değil birçok mantığı olduğunu ileri sürer. Anarşinin yeni gerçekçilerin varsaydığı gibi özünde içsel bir mantığı yoktur. Makro düzeyde en az üç çeşit yapı öngörülebilir. Devletler birbirleriyle *düşman* olabildikleri gibi, birbirleriyle *rakip* ya da *arkadaş* da olabilirler.⁶⁶ Wendt, Martin Wight’ın farklı uluslararası ilişkiler gelenekleri arasında yapmış olduğu ayrımı bu üç yapıyı Hobbes (düşman), Locke (rakip) ve Kant (arkadaş) tanımlamak için kullanır. Wendt’e göre sadece Hobbesian bir yapı “kendi kendine yardım sistemidir.”⁶⁷ Diğer ikisi farklı işbirliği şekillerinin hâkim olduğu sistemlerdir. Burada önemli olan nokta, Wendt’e göre kendi kendine yardım temelli kimlik ve çıkar yapısının sadece anarşi ilkesinden çikarsılamıyacağıdır.⁶⁸ “Anarşi devletlerin bunu nasıl anladıklarına bağlıdır.”⁶⁹

İnşacılık Wendt tarafından yeni gerçekçiliğin varsayılan yapısal determinizmine bir çözüm olarak ileri sürülmüştür. Görüşleri sistem değişimine olanak sağladığı için aşağıda göreceğimiz bazı eleştirel yaklaşımlarla örtüşmektedir. Wendt’in yaklaşımı esas olarak devlet merkezli bir anlayıştır. Ancak inşacılık farklı analiz düzeylerinde de kullanılabilir bir yaklaşımdır. Örneğin, radikal inşacılık adını verebileceğimiz postmodernizm daha birey merkezli bir inşacılık anlayışı sunar. İnşacılık anarşinin devletler sisteminin vazgeçilmez kadere olmadığı yönünde yeni-gerçekçiliğe önemli bir eleştiri getirmiştir. Bu eleştirisinin idealist niteliği Wendt’in inşacılığını birçok yönden liberal uluslararası ilişkiler kuramı ve İngiliz Okulu’nun yaklaşımı ile bir arada değerlendirilebilmesini mümkün kılmaktadır.

Eleştirel Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Anarşi

Anarşi kavramı pozitivism-sonrası eleştirel dönem⁷⁰ yaklaşımların çoğunun odak noktasını oluşturmuştur. Eleştirel dönemdeki yaklaşımların çoğu insanı sadece bencil ve çıkarlarının peşinde koşan varlıklar olarak değil, ama toplumsal bir varlık olarak değerlendirir. Bu nedenle rasyonalist yaklaşımlardan (yeni gerçekçi ve yeni liberal) farklı bir ontolojiyi kendisine temel alır.⁷¹ “Aktörlerin sosyal olduğunu, kimlik ve çıkarlarının toplumsal olarak inşa edildiğini ve öznelerarası toplumsal yapıların ürünü olduğu”⁷² görüşünü benimser. Rasyonalist görüşün temelindeki pozitivist bilim anlayışını da eleştirerek, daha “yorum-

⁶⁵ Ibid., s.151.

⁶⁶ Ibid., s.247.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Ibid., s.162.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Eleştirel teoremin genel bir özeti için bkz. Richard Devetak, “Critical Theory”, Scott Burchill *et.al.* (der.), *Theories of International Relations*, Houndsmills, Basingstoke, Hampshire, New York, Palgrave Macmillan, 2005, s.137-160.

⁷¹ Reus-Smit, “Constructivism”, s. 195.

⁷² Ibid., s.193.

sal, söylemsel ve tarihsel” bir yöntem benimser.⁷³ Eleştirel dönemin bütün yaklaşımlarına burada değinmek olanaksızdır. Bu yazıda anarşi konusu açısından pozitivizm sonrası dönemin belli başlı okullarının görüşlerine yer verilecektir. Bu amaçla, tarihsel sosyoloji, postmodernizm ve sömürgeci sonrası düşünce ile daha kısa olarak feminizmin anarşi ile ilgili görüşlerine değinilecektir.

Postmodernizm ve Anarşi Sorunsalı

Post modern düşünürler ağırlıklı olarak uluslararası anarşi ile modernizm ilişkisi üstünde dururlar.⁷⁴ Bu yaklaşımlar, modernizmin evrensellik iddialarına karşı çıkar. Bilgi ve bilgi üretim sürecinin normatif ve siyasal yanını ortaya koyar ve bilgi ve güç arasındaki ilişkiyi gösterir. Siyaset avramını egemenlik, sınırlar ve farklı dışlama biçimlerinin ötesinde düşünmeye çalışarak alternatif siyasal olasılıkları gündeme getirir. Postmodernizmin eleştirileri daha çok söylemseldir ve kimlik sorunlarına odaklıdır. Tarihsel sosyoloji çalışmalarının eleştirisi söylemsel olmaktan çok sosyolojiktir. Eleştirileri daha çok uluslararası ilişkiler kuramının devlet anlayışına yöneliktir. Bu eleştirilerin odak noktasını, yerleşik uluslararası ilişkiler kuramının devlet biçimleri ve devlet oluşumlarına ilişkin tarihsel süreçleri incelememesi oluşturur. Anarşinin, gerçekçilerin iddia ettiği gibi tarih üstü bir özelliği olmayıp, modernizmin bir toplumsal biçimi olduğunu ileri sürerler. Sömürgeci sonrası eleştiri ise daha çok sömürgeciliğin yaratmış olduğu deneyimden yola çıkarak, Batı hâkimiyetinin kimlik ve düşünce biçimlerinde yarattığı sonuçları ve sömürgecilik ve emperyalizmin “uluslararası”nın inşasındaki belirleyici rolünü inceler. Uluslararası ilişkiler kuramında başat olan anarşi/düzen ve iç/dış gibi kavramların özcülüğüne (*essentialism*) dikkati çekerek, bu gibi ikili zıtlıkların Batı hâkimiyetindeki bir sistemi nasıl yeniden ürettiğine vurgu yapar. Değişim konusunu açıklamakta zorlanan postmodernizmin göreceliğinden farklı olarak, ast grupların (*subaltern*) Batı hâkimiyetindeki bir sistemi nasıl değiştirebilecekleri konusuna ağırlık verir.

Postmodern yaklaşımlar, 1980’li yılların sonu ve 1990’lı yılların başlarında ağırlığını hissettirmiştir. Postmodern düşüncenin özellikle anarşi söz konusu olduğunda en önemli ürünleri Richard K. Ashley’in *Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique*, Michael J. Shapiro ve James Der Derian tarafından derlenen *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics* ve R.B.J. Walker’ın *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*’dir.⁷⁵ Postmodern literatürde, özellikle dev-

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Genel bir değerlendirme için bkz. Richard Devetak, “Postmodernism”, Scott Burchill e.al (der.), *Theories of International Relations*, Houndsmills, Basingstoke, Hampshire, New York, Palgrave Macmillan, 2005, s.161-187.

⁷⁵ Bkz. Richard K. Ashley, “Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique”, *Millennium. Journal of International Studies*, Cilt 17, No: 2, 1988, s. 227-262. James Der Derian ve Michael Shapiro, *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics*, New York, Lexington, 1989; Walker, *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s. 23 ve “International Relations and the Concept of the Political”, K. Booth ve S. Smith (der.), *International Relations Theory Today*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, s. 28.

let egemenliği kavramına yönelik eleştiriler ön plana çıkmaktadır. Walker, çağdaş siyasal yaşamın örgütlenmesinin tek yolunun devlet egemenliği olamayacağını belirtir.⁷⁶ Çağdaş siyasal yaşamın dışlayıcılığını ve temelindeki iç/dış ayrımını sorgular. Walker, egemenlik kavramını yapı bozumuna uğratarak, zaman/uzam, iç/dış ve evrensel/tikel gibi zıtlıkları iç içe düşünmek gerektiğini, bu zıtlıkların uluslararası ilişkileri anlamak için yetersiz olduğunu, çağdaş siyasal yaşamın dışlayıcı olmak zorunda olmadığını, insan/vatandaş çelişkinin her zaman vatandaş lehine çözülmesi gerektiğini ileri sürer.⁷⁷ Bu nedenle egemenlik ve anarşi kavramlarının işe yarayıp yaramadıklarını ve betimleyici gücünü sorgular.⁷⁸ Kimlik ve topluluk konularının ikili zıtlıklara başvurmada yeniden düşünülmesi, “egemen devlet paradigmasının ötesinde bir siyasal yaşamın” kuramsallaştırılmasını ve “dışlamaya ve uzamsal farklılıklara”, “kendi ve diğer” arasındaki ayrıma dayanmayan yeni siyasal kimlik ve topluluk biçimlerinin olasılığını gündeme getirir.⁷⁹

Anarşi kavramına yönelik en önemli postmodern eleştirilerden biri de Richard Ashley tarafından geliştirilmiştir.⁸⁰ Ashley, Derrida’dan yola çıkarak uluslararası ilişkilerdeki *anarşi problemi*ni yapı bozumuna uğratar ve ikili bir okumaya (*double reading*) tabi tutar. İlk okuma anarşi problemiğinin temel unsurlarını bir araya getirir. İkinci okuma ise bunları dağıtıp parçalarına ayırarak problemiğinin varsayımlarını ve dışlamalarını ortaya çıkarıp sorgular. İlk okuma anarşi/egemenlik ikiliğinin bir uluslararası söylem oluşabilmesi için nasıl ortaya çıktığını gösterir. Bu ikili zıtlıkta egemenlik düzenleyici bir ilke, anarşi ise egemenliğin mevcut olmadığı bir alan olarak sunulur. İkinci okumada ise Ashley egemenlik kavramının iç toplumda varsaydığı homojenlik ve düzenin aslında mevcut olmadığını göstermeye çalışır. Ashley de Walker gibi anarşiyile ilgili kuramsal söylemin iç ve dış toplum arasında yaptığı ayrıma dayandığını ancak böyle bir farklılığın nedeninin sorgulanmadığını, sadece varsayıldığını belirtir.⁸¹ Bu varsayım incelendiğinde, anarşi söyleminin, hiç sorgulanmayan “her zaman için veri olan, eleştiri ötesinde ve siyasetten bağımsız”⁸² bir egemenlik paradigmasına dayandığı ortaya çıkar. “Çoğulcu bir tarih içinde” egemenlik paradigması her türlü pratiğin “metafizik temeli” gibi görünür.⁸³ İç toplum egemen gerçeğin gerçekleştiği, anarşik ortam ise bunun sorgulandığı ve sürekli tehdit altında tutulduğu bir alan olarak sunulur. Bu nedenle devlet dışındaki alan iç toplum düzeni için bir tehlike olarak inşa edilir. İç toplumun ya da “gerçeğin” anarşik tehlikelerden korunması gereği ise ortaya bir güvenlik sorunu ortaya çıkarır. Bu, devletin dışa karşı korunmasını gerektiren gerçekçi söyleminde kökenini oluştu-

⁷⁶ Walker, *Inside/Outside*, s.155.

⁷⁷ R.B.J. Walker, “International Relations Theory and the Fate of the Political”, M. Ebata ve B. Neufeld (der.), *Confronting the Political in International Relations*, Londra, 2000, s.231-232.

⁷⁸ Ibid., s.23; Walker, “International Relations and the Concept of the Political”, s. 28

⁷⁹ R.B.J. Walker, “From International Relations to World Politics”, J. Camilleri, A. Jarvis ve A. Paolini (der.), *The State in Transition: Reimagining Political Space*, Londra, Boulder, 1995.

⁸⁰ Richard Ashley, “The Powers of Anarchy: Theory, Sovereignty, and the Domestication of Global Life”, James Der Derian (der.), *International Theory: Critical Investigations*, Londra, Macmillan, 1995.

⁸¹ Ibid., s.115.

⁸² Ibid., s.117.

⁸³ Ibid., s.121.

rur. Egemenlik paradigması “farklı anlamları disiplin altına sokarak”⁸⁴ hegemonik gerçeğin sorgulanmasına ve karşı çıkılmasına sınırlar koyar. Ancak Ashley, bu şekilde belli bir temele (*foundation*) dayanan gerçeklik anlayışını reddeder, zira egemenlik paradigması aslında hegemonik bir gerçeğin genel geçer bir yapı kazanmasını sağlamaktan öteye gitmez. “Çağdaş güç ekonomisinin özgün bir pratiği”⁸⁵ olarak bu başat egemen devlet söylemine karşı çıkar ve her türlü “egemen sesin”, “tarihselleşmesini ve siyasallaşmasını” savunur. Tarihin çoğulcu bir yapısı olduğunu, farklı yorumlara dayandığını ve gerçeğin kaynağı olarak insan/devlet egemenliğinin sorgulanması gerektiğini belirtir. Egemenlik tarihsel süreçte tek anlamlı ve doğru olanın “zamana bağlı olmayan ve evrensel kaynağı”⁸⁶ gibi görünse de, aslında bu olumsuz bir durumdur. Bu nedenle anarşik uluslararası toplum/düzenli iç toplum ikiliği, sorgulanmalı, bunun hegemonik güç yapıları ile ilgisi ve siyasal niteliği ortaya çıkarılmalıdır.

Benzer bir biçimde Cynthia Weber siyasal kimliklerin oluşumunda anarşinin rolünü inceler.⁸⁷ Weber’e göre modernist siyasal kimlik anlayışı, tehdit eden bir diğerinin varlığına dayanır. Siyasal kimliklerin oluşumu belli bir yurttaşlık kavramının belirlenmesini ve yurttaş olmayanların ya da yabancıların dışlanmasını içerir. Yurttaş olmayan yabancı aynı zamanda devleti tehdit eden öteki olur. Anarşi bu şekilde bir devletin hayali bir topluluk olarak kendini yeniden üretmesinin bir koşulu haline gelir. Güvenlik ve dış politika bu tehdit söylemi üzerine inşa edilir.

Tarihsel Sosyoloji ve Marksist Anarşi Kuramları: Anarşi ve Kapitalizm İlişkisi

Eleştirel kuram içersinde anarşi kavramının eleştirisiyle ilgili ikinci önemli yaklaşım tarihsel sosyoloji çalışmaları tarafından geliştirilmiştir.⁸⁸ Tarihsel sosyolojik yaklaşımların katkısını değerlendirirken tek bir yaklaşımın olmadığını hatırlatmak gerekir. Ancak bu çalışmalarda belli bazı ortak temalar belirlenebilir. Tarihsel sosyoloji yaklaşımlarının özü devlet davranışlarını devletler sisteminin anarşik yapısının değil, *tarihsel* olarak ortaya çıkmış *toplumsal yapıların* belirlediği görüşüdür. Bu nedenle bu çalışmaların odak noktası anarşik bir ortamda düzeni nasıl sağlarız sorusu değil, anarşik sistemin nasıl ortaya çıkıp değişebileceğini irdeleyen daha tarihsel ve sosyolojik bir sorunsaldır.⁸⁹ Tarihsel sosyoloji yaklaşımları, tarihi (tarihsel olayları), sosyolojiyi (toplumsal yapıyı) ve uluslararası (devletler sisteminin anarşik niteliği) bir araya getirmeye çalışarak, yukarıda sözü edilen *tarihsiz olmayan tarih* ile *tarihsiz tarihsiciliği*, bir başka deyişle makro ve mikro düzeyde tarih anlayışlarını bir araya getirmeye çalışarak, uluslararası ilişkilerin “zengin tarihsel ayrıntısı”nı “nedensel açıklamalar” ile birlikte değerlendirmeye çalışır.⁹⁰

Toplum bilimlerde tarihsel sosyolojik yaklaşımlara 1970’li yılların bağımlılık kuramları ve Immanuel Wallerstein’in 1970’li yıllarda Dünya Sistemi Perspektifi adı altında

⁸⁴ Ibid., s.113.

⁸⁵ Ibid., s.116.

⁸⁶ Ibid., s.103.

⁸⁷ Cynthia Weber, *Simulating Sovereignty*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.

⁸⁸ Bkz. Yalvaç, “Devlet”, s. 29-50.

⁸⁹ Ibid., s.15.

⁹⁰ Hobson *et al.*, “Historical Sociology”, s.3366.

yaptığı çalışmalar özel bir hız kazandırmıştır.⁹¹ Wallerstein'in görüşlerinin farklı disiplinlerde farklı yansımaları olmuştur. Bunu, birincisi sosyoloji disiplini açısından, ikincisi uluslararası ilişkiler disiplini açısından olmak üzere iki açıdan inceleyebiliriz. Sosyoloji disiplini açısından Wallerstein'in çalışmaları, toplumsal değişimde dünya sisteminin (ve özellikle kapitalist dünya ekonomisinin) yerini göstererek daha önceleri toplumsal değişimi toplumların sadece iç dinamikleri ya da lineer toplumsal değişim modelleri aracılığıyla inceleyen çalışmalara önemli bir eleştiri getirmiştir. Tarihsel sosyoloji çalışmalarının bu ilk aşaması daha çok sosyologlar tarafından kısmen gerçekçi bir uluslararası sistem anlayışını benimseyen ve *uluslararasıını* sosyolojiye katmak isteyen çalışmalardan oluşur. Bu dönem çalışmaları, bir toplumun iç yapısındaki değişikliklerin, o devletin uluslararası sistemdeki yerini bilmeden anlayamayacağı görüşünden yola çıkar. Skocpol, Giddens, Tilly ve Mann gibi düşünürler devletlerin oluşumunda, merkezileşmesinde ve devletin toplumdan *potansiyel* olarak bağımsızlaşabilmesinde, devletlerarası sistemden gelen baskıları ve özellikle savaş unsurunu ön plana getirirler.⁹² Burada önemli bir tartışma konusu Wallerstein'in devletler sisteminin işleyişini doğrudan doğruya dünya kapitalist ekonomik sisteminin dinamiklerine bağlaması olmuştur. Nitekim Theda Skocpol, Charles Tilly, Michael Mann ve Anthony Giddens gibi sosyolog ve siyaset bilimcileri, devletler sisteminin işleyişini dünya ekonomisinin işleyişinden potansiyel ya da kısmen göreceli bağımsız olarak gören görüşler geliştirmişlerdir. İkinci dönem çalışmaların ayırt edici özelliği, devletler sisteminden kaynaklanan askeri/stratejik rekabetin devletlerin oluşumunu ve devlet eylemlerini şekillendiren esas neden olduğunu ileri sürmeleri ve devletler sistemindeki rekabetten kaynaklanan savaşların merkezi bir bürokrasiyi ve yönetsel mekanizmaları nasıl zorunlu kıldığını göstermeleridir. Ancak bu görüşe temel olan uluslararası sistem anlayışının yerleşik uluslararası sistem anlayışından çok da büyük bir farkı bulunmamaktadır.⁹³ Askeri dinamiklerle belirlenen devletler sistemi anlayışının, Uluslararası İlişkiler kuramına sosyolojik bir devlet anlayışı getirmekle birlikte, yeni-gerçekçi devletler sistemi anlayışına sosyolojik bir içerik vererek aslında yeni gerçekçi tezlere daha bir geçerlilik kazandırdığını söylemek mümkündür. Bu tezler, devletler sisteminin dünya ekonomisindeki bağımsız yerini göstermek isterken, aslında *uluslararası* ile ilgili birçok gerçekçi ve yeni gerçekçi varsayımı da benimsemişlerdir.⁹⁴

⁹¹ Bkz. Immanuel Wallerstein, *The Modern World System, Volume I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century*, San Diego CA, Academic Press, 1974 ve *The Capitalist World Economy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979.

⁹² Theda Skocpol, *States and Social Revolutions*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984; Anthony Giddens, *The Nation State and Violence*, Cambridge, Polity, 1985; Charles Tilly (der.), *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1975 ve *Coercion, Capital and European States, AD 990-1990*, Cambridge, Basic Blackwell, 1990; Michael Mann, *The Sources of Social Power, 1. Cilt*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986 ve *The Sources of Social Power, II. Cilt*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993 ve *States, War and Capitalism*, Oxford, Blackwell, 1988.

⁹³ Bu tez Hobden'in kitabının özünü oluşturmaktadır. Hobden, *International Relations and Historical Sociology*.

⁹⁴ Hobson, *et. al.*, "Historical Sociology", s.3364.

Wallerstein'in görüşlerinin uluslararası ilişkiler disiplininde de önemli yankıları olmuştur. Devletler sistemi-kapitalist dünya ekonomisi ilişkisi, uluslararası ekonomi-politika ilişkisi tartışmalarına yeni bir boyut getirmiş ve Wallerstein'in sosyolojik dünya sistemi yaklaşımı, uluslararası ilişkiler disiplininde eleştirel kuramın gelişmesine büyük bir katkıda bulunmuştur. Tarihsel sosyolojik çalışmaların uluslararası ilişkiler disiplinindeki etkileri Hobson, Lawson ve Roserberg'in ikinci aşama tarihsel sosyoloji adını verdikleri dönemi başlatmıştır. İkinci aşama birincisinin bir uzantısı olarak uluslararası ilişkiler kuramcıları tarafından *uluslararası alan* ile *devlet toplum ilişkisinin karşılıklı belirlenimleri* nin altını çizen çalışmalarıdır.⁹⁵ Burada yapılmak istenen *yapı ve tarihin* uluslararası alanın anlaşılabilmesi için önemini göstermektir. Bu konuyla ilgili olarak John Hobson, Justin Rosenberg ve Benne Teschke'nin çalışmaları özellikle dikkati çekmektedir.⁹⁶ Bu düşüncüler eleştirilerinde doğrudan doğruya uluslararası ilişkiler disiplininin yapısını hedef almaktadırlar. Bu nedenle çalışmaları Skocpol, Tilly, Mann gibi düşünürlerle kıyaslandığında uluslararası ilişkiler disiplinindeki tartışmalarla daha iç içedir. Bu çalışmaları bir bütün olarak değerlendirmek olanaksızdır. Aynı kuramsal yapıyı da taşımazlar. Hobson'un yeni-Weberci çok nedenselli eklektik yaklaşımıyla, Teschke ve Rosenberg'in Marksist yaklaşımları arasında önemli farklar bulunmaktadır. Örneğin, Hobson serbest ticaret rejimlerinin ortaya çıkışında ulusal ve uluslararası etkileşimini incelemiş bu kapsamda indirgemeci olmayan, *yapılaşma (structuration)* kuramını kendisine temel alan bir yaklaşım geliştirmeye çalışmıştır.⁹⁷ Rosenberg ve Teschke'nin çalışmaları daha kapsamlıdır ve anarşi olgusunu devletler sistemi ile kapitalizm arası ilişkilerden yola çıkarak incelerler.⁹⁸ Rosenberg ve Teschke'nin tarihsel materyalist yaklaşımlarının özünü anarşi-kapitalizm ilişkisi oluşturur. Rosenberg, jeopolitik bir sistemin hâkim toplumsal yapılarının kapitalist olma durumunda, bunun jeopolitik ilişkiler ve devletler sistemi açısından anlamını irdeler. Rosenberg kitabının da ismi olan *Sivil Toplumun İmparatorluğu* kavramı ile kapitalizmin temel unsur ve ilişkilerinin ve piyasa mantığının devletlerarası ilişkilerin mantığını da belirlediğini ifade etmek için kullanır. Uluslararası anarşi "jeopolitiğin bir özelliği olmaksansa", "kapitalist modernitenin bir toplumsal biçimidir."⁹⁹ Rosenberg, anarşi gibi güç dengesi kavramının da tarihsel bir yapıya oturtulması gerektiğini ileri sürer. Güç dengesi devletlerarası anarşinin "zamansız mantığı" değil, görünmez elin uluslararası alana yansı-

⁹⁵ Fred Halliday, "State and Society in International Relations: A Second Agenda", *Millennium*, Cilt 16, No 2, s.215-29 ve "For an International Sociology", S. Hobden ve J.M.Hobson (der.), *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, s.244-64. Hobson, Lawson ve Rosenberg Perry Anderson, Wallerstein ve Brenner'in çalışmalarını da bu kategoriye koymaktadırlar, ancak kanımca bu yanlış bir tasniflemidir. Onların ilk aşama TS adını verdikleri dönem aşında büyük ölçüde Wallerstein'in tezlerine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ben bu yazarları bu tasniften ayrı tutuyorum.

⁹⁶ S. Hobden ve J.M. Hobson (der.), *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, s.3-41; Rosenberg, *The Empire of Civil Society*; Teschke, *The Myth of 1648*.

⁹⁷ John M. Hobson, *The Wealth of States*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.

⁹⁸ Rosenberge, *The Empire of Civil Society*; Teschke, *The Myth of 1648*.

⁹⁹ Rosenberg, *The Empire of Civil Society*, s.123, 156.

yan şeklidir.¹⁰⁰ Rosenberg, güç dengesi kavramı yerine Troçki'nin eşitsiz ve bileşik gelişme teorisinin kapitalist uluslararası sistemin dinamiklerini daha iyi yansıtacağını ileri sürer. Eşitsiz gelişme birbirlerinden çok farklı toplumların varlığını ifade eder. Bileşik gelişme ise bu toplumların bir arada yaşamasını ve zorunlu etkileşimini belirtir. Eşitsiz ve bileşik gelişme tam da bu sürecin toplumsal yapılarla ve iç içe olmasıyla ilgili bir durumdur. Gelişme bir yandan toplumların kendi iç dinamiklerinden, diğer yandan da birbirleriyle olan iletişiminden ortaya çıkan bir olgudur.¹⁰¹

Genel hatlarıyla Roserberg'in çalışmalarını takip eden Teschke de Westphalia sisteminin modern devletlerarası ilişkilerde bir dönüm noktası olarak alınmasını eleştirir. Teschke'ye göre uluslararası ilişkiler kuramı tarihsel kökenlerinden çıkarılmış bir *1648 Westphalia Miti* üzerine kurulmuştur. Teschke bu mitin yapısını ortaya çıkarmak için, uluslararası düzenin "sistemik yapı ilkesi olarak" anarşi değil, "egemenliğin toplumsal ilişkilerini" temel alan bir yaklaşım gerektiğini ileri sürer.¹⁰² Teschke'ye göre jeopolitik değişimler mülkiyet ve otorite ilişkileri ile ilgilidir. Mülkiyet rejimlerindeki değişiklikler, siyasal toplumların kimliklerini ve bunların farklı çatışma ve işbirliği biçimlerini yeniden yapılandırır.

Hobson, Lawson ve Rosenberg, ikinci aşama tarihsel sosyolojik çalışmaların çeşitliliğinden yola çıkarak, tarihsel sosyoloji çalışmalarına bir yön verilmesi gerektiğinin ve *hem sosyolojinin hem de uluslararası ilişkilerin toplumsal ilişkiler (intersocietal)* üzerine odaklandıkları bir yaklaşımın geliştirilmesi gerektiğinin altını çizerekler. Hobson, Lawson ve Roserberg'e göre bu dış ve iç politikanın aynı kuram altında birleştiği bir aşamayı temsil etmekte, toplum teorisinin (*social theory*) farklı toplumsal ilişkiler arasındaki etkileşimi ve bunların sonuçlarını içine alacak şekilde yeniden şekillendirilmesini içermektedir.

Tarihsel sosyolojik çalışmaların geleneksel uluslararası ilişkiler kuramına en önemli katkısı çağdaş uluslararası sistemin "ontolojik bir veri" olarak alınamayacağı noktasıdır.¹⁰³ Uluslararası sistemler tarihsel süreçte farklı şekiller almışlardır. Bunun anlaşılabilmesi, tarihsel ve toplumsal bir yaklaşım benimsenmesini gerektirir. Tarihsel sosyoloji çalışmaları bunu geliştirirken sadece "tarihsel bir analiz" değil, aynı zamanda "güçlü kuramsal açıklamalar" da sunmayı hedeflemişlerdir.¹⁰⁴ Mevcut uluslararası düzenin "tarihsel sosyolojik kökenlerine" bakarak, "geçmiş ile gelecek arasındaki bazı devamlılıkları" belirlemeye çalışırlar. Nihayet, uluslararası toplumun, *toplumsal ilişkiler arasındaki* ilişki ve etkileşimi olarak tanımlı, uluslararası ilişkiler için "disiplinleri aşan bir entelektüel gündem" ortaya çıkarmaktadır.¹⁰⁵ Uluslararası ilişkiler teorisi bağımsız bir "uluslararası" üzerine ısrar ederek, kendi çalışma alanını "toplumsal dünyadan"¹⁰⁶ soyutlamış, toplumlar arası ilişkiler üzerine sessiz kalarak toplum bilimlerde marjinal bir konuma düşmüştür.

¹⁰⁰ Ibid., s.139.

¹⁰¹ Hobson *et al.*, "Historical Sociology", s.3367.

¹⁰² Teschke, *The Myth of 1648*, s.3.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Ibid., s.3366.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Ibid., s.3370.

Sömürgeci Sonrası Düşünce ve Anarşi

Yukarıda da değinildiği gibi, birinci ve ikinci aşama tarihsel sosyolojik yaklaşımların önemli bir eksikliği bu çalışmaların çoğunun Avrupa merkezli oluşudur. Bu iki anlamda böyledir.¹⁰⁷ Birincisi birçok tarihsel sosyoloji çalışması uluslararası sistemdeki büyük değişikliklerin kökeni olarak Batıyı başlangıç noktası olarak alır. İkincisi, Batı'nın üstünlüğünün kendi "içsel, doğal, bozulmamış" niteliğinden kaynaklandığı ileri sürülür. Genel olarak tartışılan Avrupa devletler sistemi ve kapitalizmin tarihsel olarak gelişmesi arasındaki ilişkidir. Bu ise uluslararası ilişkiler kuramının Batı merkezli yönünü bir şekilde devam ettirmektedir. Sömürgeci sonrası düşünce hem Batı'ya hem de Doğu'ya ontolojik bir ağırlık vererek, kısmen ikinci dönem tarihsel sosyolojik çalışmaların eksikliklerini gidermeye çalışmaktadır.¹⁰⁸

İkibinli yıllarda uluslararası ilişkiler kuramının Avrupa merkezli ya da Oryantalist yapısını eleştiren ve uluslararası ilişkiler "disiplinini sömürgecilikten kurtarıp", hem Doğu hem de Batı'nın gerçeğini ortaya koymaya çalışan çalışmalar genişleyerek artmıştır.¹⁰⁹ Postmodernist yaklaşımların anarşi/düzen ve iç/dış ayrımını yapı bozumuna uğratması gibi, sömürgeci sonrası çalışmalar da Batı/Doğu arasındaki ilişkiyi yapı bozumuna uğratmaya çalışır. Batı/Doğu ayrımının temelinde yatan ikili zıtlığı eleştirerek, bunun anarşi/düzen ikiliğinde olduğu gibi, masum bir ayrım olmadığını ve aslında Batı'nın Doğu üstündeki hegemonyasının bir uzantısı olduğunu altını çizmektedir.

Avrupa merkezcilik ya da Oryantalizm, Batı "insanın" tarihin merkezine, Doğu "insanın" ise global politikanın "pasif nesnesi" olarak çevresine yerleştirildiği bir söylemdir.¹¹⁰ Gerçekten de, yerleşik uluslararası ilişkiler kuramı Batılı olmayı ancak Batı kavramları içinde incelemiş, Batı'nın kendi kimliğini, Batılı olmayan ile ilişkisinin sonucunda oluşturduğunu göz ardı edilmiştir.¹¹¹

Yerleşik uluslararası ilişkiler teorisinin Avrupa merkezci niteliğine yöneltilen eleştiriler, birbirleriyle bağlı iki ayrı yönde gelişmiştir. Söz konusu eleştirilerden birincisi eleştirel güvenlik çalışmaları kapsamında,¹¹² ikincisi ise sömürgeci sonrası düşüncede¹¹³ şekil-

¹⁰⁷ Ibid., s.3368.

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ Örneğin, bkz. G.C. Spivak, *A Critique of Post Colonial Reason*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1999; B. Ashcroft, *Post-Colonial Transformations*, Londra, Routledge, 2001; S.N.Z. Grovogui, *Beyond Eurocentrism and Anarchy: Memories of International Order and Institutions*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2006; Branwen Gruffydd Jones, *Decolonizing International Relations*, Plymouth, UK, Rowman and Littlefield Publishers, Inc, 2006.

¹¹⁰ John Hobson, "Is Critical Theory Always for the White West and for Western Imperialism? Beyond Westphalian towards a Post-racist Critical IR", *Review of International Studies*, Cilt 33, 2007, s.94.

¹¹¹ Pınar Bilgin, "Thinking past 'Western' IR?", *Third World Quarterly*, Cilt 29, No 1, 2008, s. 10.

¹¹² Bkz. Ken Booth (der.), *Critical Security Studies and World Politics*, Boulder Co, Lynne Rienner, 2005 ve *Theory of World Security*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997; Columba Peoples ve Nick Vaughan Williams, *Critical Security Studies: An Introduction*, Oxon, Routledge, 2010.

¹¹³ Bkz. LHM Ling, *Postcolonial International Relations: Conquest and Desire between Asia and the West*, Basingstoke, Palgrave, 2002; G. Chondhry ve S. Nair (der.), *Power in a Postcolonial World: Race, Gen-*

lenmiştir. Eleştirel güvenlik çalışmaları, Avrupa merkezli ve esas olarak büyük devletler arasındaki mücadeleyi kendisine temel alan geleneksel güvenlik çalışmalarını, uluslararası sistemin mevcut güvenlik yapısını anlamak için yetersiz bulmaktadır. Eleştirel güvenlik yaklaşımlarına göre, geleneksel güvenlik çalışmaları devlet dışı aktörlerden kaynaklanan güvenlik sorunlarını açıklayamamakta, terörizm ve zayıf ve güçsüzlere tarafından başvuru alan şiddetin nedenlerini ortaya koyamamaktadır.¹¹⁴ Bu nedenle büyük devletler arasındaki çatışma ve mücadeleyi ifade eden anarşi kavramı bu tür yeni şiddet biçimlerini açıklamakta yetersiz görülmektedir. Örneğin, Mohammed Ayoob'un "Ast Gerçekçilik" kavramı, Batı merkezli gerçekçilik kuramının Üçüncü Dünyadaki çatışmalara anlamak için yetersiz kaldığını ileri sürer. Ayoob bu kavramı, kendi yaklaşımını hem geleneksel hem de eleştirel güvenlik çalışmalarından ayırt etmek için kullanmakta, Üçüncü Dünya'nın güvenlik sorunlarının farklı kategorilerle incelenmesi gerektiğini savunmaktadır.¹¹⁵ Ayoob'un kullandığı ast ifadesi diğer sömürgeci sonrası çalışmalarda kullanılan, zayıf ve marjinal grupları ifade eden ast ifadesinden farklı olup, devlet merkezli bir yaklaşım sergilemekte, zayıf ve güçsüz devletlerin uluslararası sistemdeki yerini ifade etmektedir.¹¹⁶ Ayoob geleneksel güvenlik çalışmalarının büyük devletler arasındaki anarşinin yarattığı güvenlik sorunlarını açıklamaya çalıştığını, ancak bu çalışmaların bir ülkenin dışından değil iç yapısından kaynaklanan güvenlik sorunlarını açıklamaya yetersiz olduğunu belirtmekte,¹¹⁷ geleneksel güvenlik çalışmalarına farklı bir eleştiri getirmektedir. Ayoob'a göre, Üçüncü dünya devletlerinin güvenlik sorunları tarihsel olarak yaşadıkları farklı devlet oluşum süreçleri nedeniyle güvenlik endişelerini de farklı bir yönde geliştirmiştir.¹¹⁸ Barkawi ve Laffey, "Ast Gerçekçilik" kavramının da ötesine giderek, güvenlik çalışmalarında büyük güçler ya da Batı ve Doğu'nun incelenmesinde bunları birbirlerinden ayrı "nesnel" olarak görmek yerine karşılıklı olarak birbirlerini nasıl oluşturduklarını gösteren ilişkisel bir yaklaşımın benimsenmesini önermekte, Ayoob'un ast gerçekçilik kavramını eleştirmektedir.¹¹⁹ Barkawi ve Laffey'in bu ilişkiyi ifade etmek için kullandıkları "sömürgeci sonrası an" kavramı, Doğu, Batı ve Üçüncü Dünya gibi kavramların çok da açık seçik ve net bir anlamlarının olmadıklarının görülmesi ve bunların birbirleriyle ilişkileri içinde anlaşılması gerektiğinin altını çizmektedir.¹²⁰

der and Class in International Relations, Londra, Routledge, 2002.

¹¹⁴ Tarak Barkawi ve Mark Laffey, "The Postcolonial Moment in Security Studies", *Review of International Studies*, Cilt 31, No 4, 2006, s. 329-352.

¹¹⁵ Mohammed Ayoob, *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict and the International System*, Boulder, CO, Lynne Rienner, 1995 ve "Subaltern Realism: International Relations Theory Meets the Third World", Stephanie G. Neuman (der.), *International Relations Theory and the Third World*, New York, St. Martin's Press, 1998, s.31-54.

¹¹⁶ Peoples ve Vaughan-Williams, *Critical Security Studies*, s. 53.

¹¹⁷ Mohammed Ayoob, "Security in the Third World: The Worm about to Turn?", *International Affairs*, Cilt 60, 1983/84, s. 44.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Barkawi ve Laffey, "The Postcolonial Moment", s.348.

¹²⁰ Ibid.

Uluslararası ilişkiler kuramının Batı Merkezci yapısına yöneltilen ikinci bir eleştiri emperyalizmin toplumsal etkileri, kimlik ve farklılık konularına eğilen sömürgeci sonrası düşünce tarafından geliştirilmiştir.¹²¹ Sömürgeci sonrası düşünürler arasında en dikkati çekenler Frantz Fanon, Albert Memmi, Amílcar Cabral, Aime Cesaire, Mahatma Gandhi ve daha çağdaş olarak Edward Said, Homi Bhabha ve Gayatri Chakravorty Spivak'tır.¹²² Sömürgeci sonrası ifadesini tarihsel bir önce/sonra ilişkisi açısından değil, hâlâ devam eden sömürgeci bir anlayışın hâkimiyeti anlamında düşünmek gerekir. Sömürgeci sonrası düşüncenin altını çizdiği birçok husus çağdaş siyasal yaşamda geçerliliğini sürdürmektedir.¹²³ Örneğin, Spivak "sömürgeci sonrası, yeniden sömürgeleşmiş bir dünyada yaşadığımızı" söyler.¹²⁴ Genel hatlarıyla sömürgeci sonrası düşüncenin özü "sömürgecilik ve Batı hâkimiyeti tarafından belirlenmiş ve yetkili kılınmış bilgi ve toplumsal kimlik biçimlerinin radikal olarak yeniden düşünülmesi ve yeniden formüle edilmesidir".¹²⁵ Sömürgeci sonrası eleştiri, bilgi üretim sürecinin "diğerleşmenin" oluştuğu tarihsel sürecin içine yerleştirilmesini vurgular. Sömürgeci ve sömürgeci sonrası deneyimlerin Batı söylemleri ve teorileri tarafından değil, bizzat Batı hâkimiyeti altında kalmış olanların deneyimleri açısından yazılması gerektiğini ileri sürer.¹²⁶ Postmodernist ve Yapısalcı Sonrası yaklaşımlarla iç içe olsa da, sömürgeci sonrası kuramsal yaklaşımların bunlardan farkı, eleştirilerinde ast grupların (*subaltern*) direncine ve mücadelelerine ağırlık vermiş olmalarıdır.¹²⁷

Sömürgeci sonrası düşüncenin ilk ve en önemli düşünürlerinden biri Edward Said'dir. Said, Batı edebi ve kültür yazınında oryantal "Diğeri"nin ve romantik Doğu düşüncesinin, Batı emperyalizmi, ırkçılığı ve bizzat "Batı"nın oluşumunun bir parçası olduğunu gösterir.¹²⁸ Bhabha ise Said'in temsil ettiği Oryantalistin söylemin kolonyal özneyi farklılaşmamış, monolitik bir bütün olarak görme eğiliminde olduğunu belirtir.¹²⁹ Bhabha, sömürgeci sonrası durumun özcü açıklamalardan ziyade, sömüren ve sömürülen kültürlerin, dillerin ve deneyimlerin birbirleriyle iç içe geliştiğini ifade eden hibrid (*hybridity*) kavramıyla açıklanmasının daha doğru olduğunu ileri sürer.¹³⁰

¹²¹ Stephen Slemon, "Post-Colonial Critical Theories", Gregory Castle (der.), *Post Colonial Discourses: An Anthology*, Oxford, Blackwell, 2001, s.100.

¹²² Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth*, Harmondsworth, Penguin, 1967; Edward P. Said, *Orientalism*, Londra, Vintage, 1978 ve *Culture and Imperialism*, Londra, Vintage, 1994; Spivak, *A Critique of Postcolonial Reason ve Other Asias*, Londra, Wiley-Blackwells, 2005; Homi Bhabha, *The Location of Culture*, Londra, Routledge, 1994 ve *Nation and Narration*, Londra, Routledge, 1990.

¹²³ Christine Sylvester, "Bare Life as a Development/ Postcolonial Problematic", *Geographical Journal*, Cilt 172, 2006, s.66-77.

¹²⁴ Spivak, *A Critique of Postcolonial Reason*.

¹²⁵ Gyan Prakash, "Writing Post-Orientalist Histories of the Third World: Perspectives from Indian Historiography", *Comparative Studies in Society and History* Cilt 32, No 2, 1990, s.383-408.

¹²⁶ Dipesh Chakrabarty, "Postcoloniality and the Artifice of History: Who Speaks for "Indian" Pasts?" *Representations: Special Issue: Imperial Fantasies and Postcolonial Historie*, No. 37, Winter 1992, s. 1-26.

¹²⁷ Rita Brahmans, "Post-Colonialism", Martin Griffiths (der.), *IR Theory for the Twenty First Century*, Oxon, Routledge, 2007, s.111-122.

¹²⁸ Said, *Orientalism*.

¹²⁹ Homi Bhabha, "Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse", *October*, Cilt 28, 1984, s.125-133.

¹³⁰ Bhabha, *The Location of Culture*.

Son olarak, feminist düşüncenin anarşi konusunun anlaşılmasında yapmış olduğu katkılara da kısaca değinmekte yarar vardır. Feminist düşünce, çok farklı yaklaşımları içinde barındırır. Bu nedenle uluslararası ilişkilere genel bir feminist yaklaşımdan bahsetmek olanaksızdır. En genel ifade ile özetlenirse, feminist düşünce geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin vurguladığı anarşi kavramı yerine, özellikle erkek kadın arasındaki eşitsizliği ifade etmek üzere *patriyarşi* kavramını ileri sürer. Ancak patriyarşinin önemi, sadece kadın erkek eşitsizliği değildir. Feminist düşünce, eşitsizlik konusu karşısında genel olarak sessiz kalan geleneksel uluslararası ilişkiler kuramının temel varsayımlarına yönelik bir eleştiri sunar. Bu çerçevede, uluslararası ilişkiler kuramının yönünün kimlik, şiddet ve adalet konularına çevrilmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Feminist yazarlar uluslararası ilişkilerin “maskulin bir hayat alanı”¹³¹ olduğunu ileri sürmekte ve kadınların deneyimlerinin uluslararası ilişkilerin anlaşılması için önemsiz görüldüğünü belirtmektedir.

Feminist düşünce ile yapısalcı sonrası ve sömürgeci sonrası düşüncenin anarşi kavramına yönelttiği eleştirilerde ortak yanlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımların başlangıç noktasını anarşi/düzen, iç/dış, kamu/özel ve uluslararası/ulusal ayrımına yöneltilen eleştiriler oluşturmaktadır. Feminist düşünce uluslararası ve ulusal ayrımının temelinde toplumsal cinsiyetle ilgili varsayımları yansıtan özcü bir yaklaşım görmektedir. Geleneksel uluslararası ilişkiler kuramının uluslararası anlayışı bu alanı güç ve otonomi gibi maskulin özelliklerle özdeşleştirirken, içsel ve özel alanı daha feminist özelliklerle özdeşleştirilmektedir.¹³² Sonuç olarak iç toplumsal alan ile dış toplumsal alan arasındaki anarşi/düzen, ulusal/uluslararası ve kamu/özel zıtlıkları, hiyerarşik ilişkilerin ve toplumsal hegemonyaların yeniden üretilmesinin aracı olmaktadır. Feminist yazarlara göre iç politikanın uluslararası politikadan, kamusal olanın özel olandan ayrımı disiplinin sınırlarını oluşturmak için bir temel oluşturamaz, zira dışarıdaki anarşi, evdeki eşitsizliği bu da anarşinin yeniden üretimini desteklemektedir.¹³³ Feminist düşünce kişisel ve özel olanın siyasal niteliğini¹³⁴ vurgulayarak güvenlik çalışmalarının alanını genişletmiş, daha da önemlisi uluslararası güvenliği “boyun eğdirilmiş olanların bakış açılarından”¹³⁵ anlamaya çalışması, uluslararası güvenlik çalışmaları boyutuna ırk, sınıf ve kültüründe dâhil edilmesini sağlamıştır.¹³⁶ Ann Tickner, uluslararası ilişkilerin erkek kadın eşitsizliğini “sabit ve vazgeçilmez olarak görmeyen” ve “toplumsal cinsiyete dayanmayan bir disiplin” haline dönüşmesi gerektiğini savunur. Ancak bu şekilde hepimizin sorunlarına yönelik bir disiplin haline gelebilir.¹³⁷ Sömürgeci sonrası yaklaşımlar ve feminist kuram, uluslararası ilişkilerin anarşi gibi Batı merkezci evrensel kategoriler çerçevesinde değil, Batı'nın Doğu ile olan emperyalist ilişkisi çerçevesinde incelenmesi gereğini vurgulamaktadır.

¹³¹ Cynthia Enloe, *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, 2. Basım, Berkeley, CA ve Londra, University of California Press, 2000, s.4.

¹³² Ann J. Tickner, *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*, New York, Columbia University Press, 1992.

¹³³ Jacqui True, “Feminism”, Burchill *et al.*, *Theories of International Relations*, s.223.

¹³⁴ Enloe, *Bananas, Beaches and Bases*, s. 195.

¹³⁵ *Ibid.*, s. 18.

¹³⁶ Peoples ve Vaughan-Williams, *Critical Security Studies*, s.44.

¹³⁷ Tickner, *Gender in International Relations*, s. 144.

Sonuç

Uluslararası ilişkiler kuramındaki anarşi söylemi, son yıllarda önemli ölçüde değişmiştir. Özellikle pozitivism sonrası aşamada, uluslararası ilişkiler kuramının odak noktası anarşi ya da devletler sistemindeki rekabet ve çatışma ile farklı toplumsal ilişkilerin birbirleriyle etkileşim süreçlerinin incelenmesine yönelmiştir. Uluslararası ilişkiler kuramı gün geçtikçe sosyoloji ile iç içe geçerken, sosyoloji dalının da temel sorunları uluslararasılaşmakta, uluslararası ilişkiler ve sosyoloji arasında örtüşen disiplinler üstü bir çalışma alanı ortaya çıkmaktadır.¹³⁸ Bu anarşi kavramının incelenmesinde de kendisini belli etmektedir. Bu önemli bir gelişmedir, zira yerleşik uluslararası ilişkiler kuramının toplumsal ve siyasal değişimi açıklamada çok önemli eksiklikleri vardır. Uluslararası ilişkilerin dinamiklerini anlamak istiyorsak, tarihsel sosyolojik yaklaşımların vurguladığı gibi iç toplumsal süreçleri ve sömürgeci sonrası düşüncenin altını çizdiği gibi de ast grupların talepleri dikkate alınmak zorundadır. Waltz'ın öngördüğü gibi tek başına bağımsız bir "uluslararası" alanın varlığını kuramsallaştırmaya çalışmak¹³⁹ uluslararası ilişkiler disiplini diğer disiplinlerden soyutlamak ve teknik bir ussallığın hâkim olduğu bir "problem çözme kuramına"¹⁴⁰ dönüştürmektedir.

Bu yazıda incelenen farklı yaklaşımlar gerçekçi ve liberal uluslararası ilişkiler kuramının birçok yönünü sorgulamaktadır. Rasyonalist ve *pozitivist* uluslararası ilişkiler kuramı, anarşiyi devletler arası ilişkilerin vazgeçilmez ancak başa çıkılması gereken bir özelliği olarak kabul eder. Gerçekçi ve yeni gerçekçilere göre anarşi devletler sisteminin değişmeyen yapısal bir özelliğidir. Liberal ve neoliberal kurumsalcılar, (yeni)gerçekçiler gibi anarşi gerçeğini kabul ederler ancak anarşi içinde işbirliğinin olanaklarını ararlar. İngiliz Okulu, *inşacı* varsayımlarla uluslararası sistemde anarşik bir *toplum* görür. Uluslararası sistem ile uluslararası toplum arasında bir ayırım yaparak her sistemde toplumsal, her toplumda sistemsel özellikler olduğunun altını çizer. Tarihsel sosyolojik yaklaşımlar, *eleştirel* bir yaklaşım benimseyerek, yerleşik uluslararası ilişkiler kuramının iç toplumu dış toplumdan ayırdığını, bu nedenle anarşik uluslararası sistem incelemelerinin toplumsal iç yapılarla olan bağlantıyı göz ardı ettiğini, uluslararası anarşinin incelenmesinde tarih dışı varsayımlar yapıldığını ve anarşinin tarihsel olarak incelenmesi gerektiğini ileri sürer. Tarihsel sosyolojik yaklaşımların bir kısmı, Weber'ci bir yaklaşım ve devlet anlayışı benimsemişlerdir. Devlet davranışlarının yeni-gerçekçilerin ileri sürdüğü gibi sadece uluslararası sistemin yapısından değil aynı zamanda iç toplumsal faktörler, sınıflar ve normlar tarafından da belirlendiğini göstermeye çalışırlar. Marksist yaklaşımlar *eleştirel gerçekçi* bir anlayış benimseyerek,¹⁴¹

¹³⁸ Faruk Yalvaç, "The Sociology of the State and the Sociology of International Relations", Michael Banks ve Martin Shaw (der.), *State and Society in International Relations*, Hemel Hempstead, Harvester, 1991, s. 93-94.

¹³⁹ Waltz, "Reflections on the Theory of International Politics", s. 340.

¹⁴⁰ Robert W. Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", Keohane (der.), *Neo-realism and its Critics*, s. 204-206.

¹⁴¹ Bu konunun tartışması için bkz. Faruk Yalvaç, "Critical Realism, IR Theory and Marxism", Jonathan Joseph ve Colin Wight (der.), *Scientific Realism and International Relations*, London, Palgrave, 2010, s. 167-185.

uluslararası anarşiyi kapitalizmin temel kategorileri kapsamında değerlendirir ve diğer yaklaşımlarla karşılaştırıldığında daha bütüncül bir yaklaşım sergiler. Uluslararası anarşiyi, kapitalizmin toplumsal anarşisinin bir uzantısı olarak değerlendirir. Marksist anarşi kuramı anarşiyi kapitalist üretim biçiminin kendini yeniden üretmesindeki bir olgu olarak değerlendirir. Devletlerarası anarşi, iç toplumdaki yabancılaşmış toplumsal ilişkilerin dış toplumdaki şekilleridir. En önemli odak noktası anarşik bir toplumda işbirliği değil, anarşiyi zorunlu kılan toplumsal yapıların sorgulanması ve nihai olarak değiştirilmesidir. Uluslararası sistemin değişmez anarşi varsayımını, anarşinin olmadığı adil bir dünya toplumu ve bir özgürleşme ve değişim perspektifi içine yerleştirir. Yapısalcı sonrası ve sömürgecilik sonrası düşünce anarşi kavramının Batı merkezli niteliğini vurgular ve yerleşik uluslararası ilişkiler kuramının anarşi/düzen ve iç/dış arasında yapmış olduğu ayrımın, bu iki alanı birbirinden ayırarak sabitleştirdiğini ve uluslararası sistemin yapısının anlaşılmasını ve dolayısıyla değişmesini engellediğini ortaya koyar. Yapısalcı sonrası düşünce, Doğu ve Batıyı donmuş kategoriler olarak değil, birbirleriyle ilişkileri çerçevesinde düşünülmesi gereken toplumsal olgular olarak tanımlar. Anarşi kavramının, tarihsel sosyoloji yaklaşımlarının da vurguladığı gibi toplumsal ilişkilerin bir parçası olarak incelenmesi, uluslararası ilişkileri diğer toplum bilimlerle bütünleştirmede önemli bir aşama olacaktır.¹⁴² Bu yazıda incelenen farklı pozitivism sonrası anarşi eleştirileri, anarşi olgusunun egemen düzenle her zaman iç içe olduğunu, anarşinin olmadığı bir toplum yaratabilmek için anarşi/düzen zıtlığını yaratan toplumsal yapıların değişmesi gereğine işaret etmektedir.

¹⁴² Halliday, "For an International Sociology", s. 244-64.

Kaynakça

- Abrahamsen, Rita, "Post-Colonialism", Martin Griffiths (der.), *IR Theory for the Twenty First Century*, Oxon, Routledge, 2007, s. 111-122.
- Ashcroft, B., *Post-Colonial Transformations*, Londra, Routledge, 2001.
- Ashley, Richard, "Untying the Sovereign State: A double reading of the anarchy problematique", *Milennium: Journal of International Studies*, Cilt 16, No 2, 1988, s. 227-262.
- Ashley, Richard, "The Powers of Anarchy: Theory, Sovereignty, and the Domestication of Global Life", James Der Derian (der.), *International Theory: Critical Investigations*, Londra, Macmillan, 1995, s. 94-128.
- Ayoob, Mohammed, "Security in the Third World: The Worm about to Turn?", *International Affairs*, Cilt 60, No 1 Kış, 1983/84, s.41-51.
- Ayoob, Mohammed, *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict and the International System*, Boulder, CO, Lynne Rienner, 1995.
- Ayoob, Mohammed, "Subaltern Realism: International Relations Theory Meets the Third World", Stephanie G. Neuman (der.), *International Relations Theory and the Third World*, New York, St. Martin's Press, 1998, s.31-54.
- Baldwin, David A. "Neoliberalism, Neorealism and World Politics", D.A. Baldwin (der.), *Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate*, New York, Columbia University Press, 1992, s. 5-25.
- Barkawi, Tarak ve Mark Laffey, "The Postcolonial Moment in Security Studies", *Review of International Studies*, Cilt 31, No. 4, 2006, s. 329-352.
- Bhabha, Homi, *The Location of Culture*, Londra, Routledge, 1994.
- Bhabha, Homi, *Nation and Narration*, Londra, Routledge, 1990.
- Bhabha, Homi, "Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse", *October* Cilt 28, 1984, s.125-133.
- Bilgin, Pinar, "Thinking Past 'Western' IR?", *Third World Quarterly*, Cilt 29, No 1, 2008, s.5-23.
- Booth, Kenneth, (der.), *Critical Security Studies and World Politics*, Boulder Co, Lynne Rienner, 2005.
- Booth, Kenneth, *Theory of World Security*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.
- Bull, Hedley, "International Theory: The Case for a Classical Approach", Klaus Knorr ve James N. Rosenau (der.), *Contending Approaches to International Politics*, Princeton, Princeton University Press, 1969 s. 20-38.
- Bull, Hedley, "The Grotian Conception of International Society", M. Wight ve H.Butterfield (der.), *Diplomatic Investigations: Essays in the Theory of International Politics*, Londra, Allen and Unwin, 1966 s. 51-73.
- Bull, Hedley, "Society and Anarchy in International Relations", James Der Derian (der.), *International Theory: Critical Investigations*, Houndsmills, Basingstoke, Hampshire, Londra, 1995.
- Bull, Hedley, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, New York, Columbia University Press, 1988.
- Bull, Hedley ve A.Watson (der.), *The Expansion of International Society*, Oxford, Clarendon Press, 1984.
- Buzan, Barry, C. Jones ve Richard Little (der.), *The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism*, New York, Columbia University Press, 1993.
- Buzan, Barry ve Richard Little, "The Idea of 'International System': Theory Meets History", *International Political Science Review*, Cilt. 15, No3, 1994, s. 231-255.
- Buzan, Barry, "From International System to International Society: Structural Realism and Regime Theory Meet the English School", *International Organization*, Cilt 47, No 3, 1993, s. 327-52.
- Buzan, Barry, *From International Society to World Society? English School Theory and the Structure of Globalisation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
- Chakrabarty, Dipesh, "Post-Coloniality and the Artifice of History: Who Speaks for "Indian Pasts?" *Representations: Special Issue: Imperial Fantasies and Postcolonial Historie*, No. 37, Winter 1992, s. 1-26.
- Chondhry, G. ve S. Nair, (der.), *Power in a Postcolonial World: Race, Gender and Class in International Relations*, Londra, Routledge, 2002.
- Cox, Robert W., "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", R.O. Keohane (der.), *Neo-realism and its Critics*, Princeton, Princeton University Press, 1986 s. 204-254.

- Cutler, Claire C. "The Grotian Tradition in International Relations", *Review of International Studies*, Cilt 17, No 1, 1991, s.41-65.
- Derian, James Der ve Micahel Shapiro, *International/ Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics*, New York, Lexington, 1989.
- Devetak, Richard, "Postmodernism", Scott Burchill *et.al* (der.), *Theories of International Relations*, Houndsmills, Basingstoke, Hampshire, New York, Palgrave Macmillan, 2005 s.161-187.
- Devetak, Richard "Critical Theory", Burchill *et.al* (der.), *Theories of International Relations*, s. 137-160.
- Enloe, Cynthia, *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, 2. Basım, Berkeley, CA ve Londra, University of California Press, 2000.
- Fanon, Franz, *The Wretched of the Earth*, Harmondsworth, Penguin, 1967.
- Giddens, Anthony, *The Nation State and Violence*, Cambridge, Polity, 1985.
- Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1981.
- Grovogui, Siba N.Z. *Beyond Eurocentrism and Anarchy: Memories of International Order and Institutions*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2006.
- Halliday, Fred, "For an International Sociology", Stephen Hobden and John M. Hobson (der.), *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002 s. 244-264.
- Halliday, Fred, "State and Society in International Relations: A Second Agenda", *Milennium*, Cilt 16, No 2, 1987, s. 215-29.
- Halperin, Sandra, "International Relations Theory and the Hegemony of Western Conceptions of Modernity", Branwen Gruffydd Jones (der.), *Decolonizing International Relations* Plymouth, Rowman and Littlefield Publishers, Inc, 2006, s.43-64.
- Hobden, Stephen, *International Relations and Historical Sociology*, New York, Routledge, 1998.
- Hobden, S. ve J.M. Hobson (der.), *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002.
- Hobden, Stephen, "Historical Sociology: back to the future of international relations?", Stephen Hobden and John M. Hobson (eds.), *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002. s. 42-61.
- Hobson, J.M., L., George, ve R., Justin, "Historical Sociology", Robert A. Denmark (der.), *The International Studies Encyclopedia*, Cilt VI, Oxford, Blackwell Publishing, 2010 s. 3357-3375.
- Hobson, J.M. ve G.Lawson, "What is History in International Relations?", *Milennium*, Cilt 36, No 3, 2002, s.415-35.
- Hobson, John M., "What's at stake in 'bringing historical sociology back into international relations? Transcending 'chronofetishism' and 'tempocentrism' in international relations?", Stephen Hobden ve John M. Hobson, *Historical Sociology of International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002 s. 3-41.
- Hobson, John M., *Eastern Origins of Western Civilization*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
- Hobson, John M., "Is Critical Theory Always for the White West and for Western Imperialism? Beyond Westphilia towards a Post-racist Critical IR", *Review of International Studies: Special Issue*, Cilt 33, 2007, s. 91-116.
- Jones, Branwen Gruffydd "Introduction: International Relations, Eurocentrism, and Imperialism", Branwen Gruffydd Jones (der.), *Decolonizing International Relations*, Plymouth, Rowman and Littlefield Publishers Inc, 2006. s. 1-22.
- Kratochwil, Friedrich, *Norms Rules and Decisions*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.
- Linklater, Andrew ve Hidemi Suganami, *The English School of International Relations: A Contemporary Reassessment*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.
- Ling, LHM *Postcolonial International Relations: Conquest and Desire between Asia and the West*, Basingstoke, Palgrave, 2002.

- Richard Little, "The English School and World History", in Bellamy, Alex J. (ed.), *International Society and its Critics*, Oxford University Press, 2004, s. 45-64.
- Mann, Michael, *The Sources of Social Power*, I. Cilt, Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- Mann, Michael, *The Sources of Social Power*, II. Cilt, Cambridge, Cambridge University Press, 1993.
- Mann, Michael, *States, War and Capitalism*, Oxford, Blackwell, 1988.
- Onuf, Nicolas, *World of Our Making*, Columbia, University of South Caroline Press, 1989.
- Peoples, Columba ve Nick Vaughan-Williams, *Critical Security Studies: An Introduction*, Oxon, Routledge, 2010.
- Prakash, Gyan, "Writing Post-Orientalist Histories of the Third World: Perspectives from Indian Historiography", *Comparative Studies in Society and History*, Cilt 32, No 2, 1990, s. 383-408.
- Reus-Smit, Christian, "Constructivism", Scott Burchill *et.al.* (der.), *Theories of International Relations*, Houndsmills Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2005 s.188-213.
- Reus-Smit, Christian, "The Constructivist Challenge after September 11", Alex J. Bellamy (der.), *International Society and its Critics*, New York, Oxford University Press, 2005 s.81-96.
- Rosenberg, Justin, *The Empire of Civil Society: A Critique of the Realist Theory of International Relations*, Londra, Verso, 1994.
- Said, Edward P., *Orientalism*, Londra, Vintage, 1978.
- Said, Edward P., *Culture and Imperialism*, Londra, Vintage, 1994.
- Schmidt, Brian, *Political Discourse of Anarchy*, New York, State University of New York Press, 1998.
- Skocpol, Theda *States and Social Revolutions*, Cambridge, Cambridge University Press, 1984.
- Slemon, Stephen, "Post-Colonial Critical Theories", Gregory Castle (der.), *Post Colonial Discourses: An Anthology*, Oxford, Blackwell, 2001, s.99-118.
- Spivak, Gayatri Chakravorty, *A Critique of Postcolonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1999.
- Spivak, Gayatri Chakravorty, *Other Asias*, Londra, Wiley-Blackwells, 2005.
- Spruyt, Hendrik "Historical Sociology and Systems Theory in International Relations", *Review of International Political Economy*, Cilt 5, No 2, s. 340-353.
- Sylvester, Christine, "Bare Life as a Development/ Postcolonial Problematic", *Geographical Journal*, Cilt 172, 2006, s. 66-77.
- Teschke, Benno, *The Myth of 1648: Class, Geopolitics and the Making of Modern International Relations*, Londra, Verso, 2003.
- Tickner, Ann J., *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security*, New York, Columbia University Press, 1992.
- Tilly, Charles (der.), *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1975.
- Tilly, Charles, *Coercion, Capital and European States, AD 990-1990*, Cambridge, Basic Blackwell, 1990.
- True, Jacqui, "Feminism", Scott Burchill *et.al.* (der.), *Theories of International Relations*, Houndsmills, Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2001, s. 213-232.
- Waever, Ole, "The Rise and the Fall of the Interparadigm Debate" Steve Smith *et.al.* (der.), *International Theory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, s.149-185.
- Walker, R.B.J, *Inside/ Outside: International Relations as Political Theory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993.
- Walker, R.B.J, "From International Relations to World Politics", J. Camilleri, A. Jarvis ve A. Paolini (der.), *The State in Transition: Reimagining Political Space*, Londra, Boulder, 1995, s. 41-58..
- Walker, R.B.J, "International Relations and the Concept of the Political", K. Booth ve S. Smith (der.), *International Relations Theory Today*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, s.306-327.

- Walker, R.B.J, "International Relations Theory and the Fate of the Political", M. Ebata ve B. Neufeld (der.), *Confronting the Political in International Relations*, Londra, Macmillan, 2000, s. 212-238.
- Wallerstein, Immanuel, *The Modern World System, Volume I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century*, San Diego CA, Academic Press, 1974.
- Wallerstein, Immanuel, *The Capitalist World Economy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979.
- Waltz, Kenneth, *Man, the State and War*, New York, Columbia University Press, 1959.
- Waltz, Kenneth, "Anarchic Orders and Balances of Power", Robert O. Keohane (der.), *Neorealism and Its Critics*, New York, Columbia University Press, 1986, s. 70-130.
- Waltz, Kenneth, *Theory of International Politics*, New York, McGraw-Hill, 1979.
- Waltz, Kenneth, "Reflections on the Theory of International Politics: A Response to My Critics", R. O. Keohane (der.), *Neorealism and its Critics*, Princeton, Princeton University Press, s. 322-46.
- Watson, Adam, *The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis*, Londra, Routledge, 1992.
- Weber, Cynthia, *Simulating Sovereignty*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.
- Wendt, Alexander, "The agent-structure problem in international relations theory", *International Organization*, Cilt 41, No3, 1987, s. 335-370.
- Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.
- Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Cilt 46, No.2, 1992, s. 391-425.
- Wendt, Alexander ve Friedheim, Daniel, "Hierarchy under Anarchy: Informal Empire and the East German State", Thomas J. Biersteker and Cynthia Weber (der.), *State Sovereignty as Social Construct*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, s. 240-277.
- Wight, Martin, *International Theory: The Three Traditions*, Leicester, Leicester University Press, 1991.
- Wight, Martin, *Systems of States*, Leicester, Leicester University Press, 1977.
- Wight, Martin, "Why is there no international theory?", James der Derian (der.), *International Theory: Critical Investigations*, Houndsmills, Basingstoke, Hampshire and Londra, 1996, s. 15-35.
- Yalvaç, Faruk, "The Sociology of the State and the Sociology of International Relations", Michael Banks ve Martin Shaw (der.), *State and Society in International Relations*, Hemel Hempstead, Harvester, 1991, s.93-113.
- Yalvaç, Faruk, "Devlet," *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, Atilla Eralp (der.), 2.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 15-54.
- Yalvaç, Faruk, "Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 24, Kış 2010, s. 3-32.
- Yalvaç, Faruk, "Critical Realism, IR Theory and Marxism", Jonathan Joseph ve Colin Wight (der.), *Scientific Realism and International Relations*, London, Palgrave, 2010, s. 167-185.

Summary

This article discusses the anarchy problematique in international relations theory by critically assessing the mainstream IR theory, postmodernist theory, historical sociology, post-colonial discourse and feminism. In the mainstream IR theory, the anarchy problematique is based on a paradigm of state sovereignty and a domestic analogy comparing international relations to domestic society where it is assumed orderly relations prevail. Then the question is raised if such order is possible in the international system as well. This paradigm is based on the separation between domestic and international society. It assumes that the behaviour of states is determined by the anarchical structure of the international system. However, this is an ahistorical approach to the issue of anarchy. Anarchy is assumed to be a perennial and unchanging feature of the international system. The existence of anarchy is assumed but its historical origins are never questioned. In recent years this paradigm of state sovereignty which is generally associated with (neo)realist conceptions of international relations has been criticized by different post-positivist approaches. Criticisms are especially directed to the dominant neorealist conception which assume the immutability of the anarchic international system. As a consequence, the *focus* of international relations theory has shifted from a *problematique of anarchy* (dominating the rationalist discourse-neorealists and neoliberals), to a *problematique of order* emphasized by the English School and the constructivists and finally to a *problematique of change* represented by different forms of historical sociology and Marxism. In the rationalist discourse (neorealism and neoliberalism), anarchy is seen as an inevitable feature of the international system. Their main concern is how order is maintained in international society rather than how and if anarchy can be controlled. The English School (also known as Rationalists following Martin Wight but in a different sense than the rationalism of the neo-neo synthesis) shifts the emphasis of the rationalists on anarchy to the issue of order in the international system. Proponents of the English School see social relations even in the midst of anarchy and envisage the possibility of a transition from an international system to an international society (although most of the time these two may co-exist). Constructivists emphasize the importance of norms and rules in the construction of the identity of states therefore changing them from egoistic actors to more cooperative ones. They envisage a transition from a Hobbesian to Lockean and finally to a Kantian society as a result of the changes in identities and interests. Historical sociologists and Marxists on the other hand see anarchy and order as obverse sides of the same coin. Anarchy and hierarchy are related to each other historically and sociologically only obfuscated because of the domestic/ international distinction made by the mainstream IR theory and the ahistorical approaches adopted in analysing the international system. There are diverse historical sociological approaches to anarchy. Weberian historical sociology and Marxist historical sociology have different explanations for the anarchy problematique. Weberian historical sociology is multicausal trying to locate anarchy at the intersection of state as an autonomous institution, social structures and the international economic and political system. Marxist historical sociology tries to understand the historical development of the international system in its link with the development of the capitalist mode of production and particularly through the concept of the combined and uneven development. International relations are therefore part of and a reflection of the alienated relations of capitalism. It should be mentioned that first and second wave historical sociologists sometimes come close to the mainstream they criticize by an excessive focus on the state. Postcolonial discourse is more oriented towards the formulation of agential resistance to Western domination and imperialism. It gives primacy to the ontological agency of the East. Feminists draw attention to patriarchy rather than anarchy as one of the mechanisms reproducing inequality and domination in the international system. As the most recent third stage of international historical sociology demonstrates, over all the analysis of anarchy is most comprehensively conceptualised by linking it with social relations rather than restricting the analysis solely to the relations between states, the East and the West or civilizations. When compared with other approaches, Marxism has a deeper understanding of the concept of anarchy and is richer in its explanatory power since it views anarchy as part of the social relations of capitalism and overlaps with the the third stage in international historical sociology. It is also emancipatory in its implications as it envisages a society where anarchy is abolished not only in domestic society but as a consequence also internationally.